

Malíř, Jiří

Pokrokové hnutí na Moravě II : vznik a vývoj moravské pokrokové strany

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1978-1979, vol. 27-28, iss. C25-26, pp. [99]-129

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102583>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

J I Ř Í M A L Í Ř

POKROKOVÉ HNUTÍ NA MORAVĚ II

Vznik a vývoj moravské pokrokové strany

Cílem této práce je přispět k objasnění vzniku, vývoje a charakteru moravské pokrokové strany. Jedná se o dosud málo známou oblast problematiky politického stranictví na Moravě před první světovou válkou.¹ Nepůjde nám zde proto o vyčerpávající odpověď na všechny otázky, které se v souvislosti s vývojem této strany nabízejí, ale pouze o prvotní nárys přerodu politicky a organizačně volného pokrokového hnutí v politickou stranu a jejího vývoje k fúzi s lidovou stranou. Řadu otázek programového, organizačního i sociálně politického vývoje pokrokové strany ponecháváme úmyslně stranou. Celá existence pokrokové strany je totiž jen jedním z vývojových článků tzv. pokrokového hnutí na Moravě a je jí tedy třeba hodnotit komplexně jako součást tohoto proudu.² Tento příspěvek proto velmi těsně navazuje na studii o pokrokovém hnutí, který byl zveřejněn ve Sborníku prací FFBU C 21—22,³ a při vymezení základního pojetí celé problematiky a terminologie i při zhodnocení literatury se na tento článek odvolává.

Pokrokové hnutí na Moravě se po letech neúspěšných pokusů o jednotný postup ocitlo na přelomu let 1905—1906 ve zcela nové politické konstelaci. Až do této doby všechny kooperační akce pokrokářských středisk ztroskotaly na nedostatečné organizační úrovni a hlavně na názorových a programových rozdílech. Pokrokové hnutí jako konglomerát různých opozičních politických skupin, které v rámci českého buržoazního politického tábora stály na jedné straně proti konzervativnímu proudu,

¹ O stavu zpracování dějin Moravy viz příspěvky symposia *Problémy a úkoly marxistického zpracování dějin Moravy*. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 91, 1972, s. 3—167.

² Srov. pokus o vymezení hodnotícího přístupu k pokrokovému hnutí na Moravě, který by měl být východiskem pro konkrétní klasifikaci pokrokového hnutí jako celku: J. Malíř, *K aplikaci marxisticko-leninského pojetí politické strany v historii*. ČMM 96, 1977, s. 22—36.

³ J. Malíř, *Prokrokové hnutí na Moravě v letech 1898—1906*. SPFFBU C 21—22, 1975, s. 101—122.

reprezentovanému národní stranou a stranami katolicko-národní a křesťansko-sociální, na druhé straně proti moravské odnoži mladočeské strany – lidové straně – se politicky nesjednotilo ani po zúžení své členské základny jen na radikální pokrokáře a realisty (r. 1904). Podpora, kterou oba proudy pokrokového hnutí nacházely v mateřských politických stranách v Čechách, naopak posilňovala jejich aspirace na hegemonní postavení v pokrokovém hnutí, a tím bránila jejich pevnější politické dohodě a organizačnímu propojení.

Na počátku roku 1906 se politická situace v pokrokovém hnutí začala utvářet naprosto odlišně. Především se po dlouhém vývoji upevnila hlavní organizační centra pokrokářů – Politický spolek pokrokový v Olomouci, Pokrokový politický spolek v Moravské Ostravě a Pokrokový klub pro Moravu v Brně – která během r. 1906 zahájila těsnou politickou součinnost.

Nejrozhodněji hájil nutnost společného a nezávislého postupu všech moravských pokrokářů spolek v Olomouci i zde vycházející noviny Pozor. Pokrokový spolek v Moravské Ostravě se svým tiskovým orgánem Ostravský deník a s kulturním měsíčníkem Lidová revue moravskoslezská hájil zásadu decentralizované drobné národní práce bez větších politických aspirací, která nejlépe vyhovovala složité národnostní situaci na Ostravsku. Neodmítal proto ani součinnost s jinými politickými stranami a směry, kdežto vytváření politicky vyhraněných a uzavřených seskupení, jakým např. měla být kooperace radikálních pokrokářů a realistů, dohodnutá v září 1904 na sjezdu v Moravské Ostravě, zavrhoval. Události v říjnu 1905 ho však názorově téměř ztotožnily s olomouckými pokrokáři.⁴ Také pokrokový klub v Brně postupoval v této době vlastní cestou, nezávislou na realistech z Čech,⁵ a směřoval k dohodě s moravskými radikálními pokrokáři z ostravského a olomouckého spolku. Vedle Brna, Ostravy a Olomouce byly během roku 1906 do sjednocovacího procesu pokrokového hnutí vtaženy pokrokářské spolky a sdružení také z jiných měst (Uherské Hradiště, Přerov, Prostějov, Kroměříž, Holešov aj.).

Změny v pokrokovém hnutí na počátku druhé poloviny prvního decenia 20. století vyrůstaly nejen z vnitřních dispozic, ale také z objektivních okolností celkového hospodářského, politického, společenského o stranického vývoje na Moravě. Překonáním hospodářské krize na počátku 20. století přerůstal kapitalismus i v podmínkách Moravy do imperialistického stadia.⁶ Tento celkový trend byl doprovázen zostřením dosavadních rozporů ve všech sférách života habsburské monarchie. V letech

⁴ K prvnímu zřetelnému sblížení došlo po pokusu o založení strany pokrokové (realistické) na Moravě na jaře roku 1905. Srov. Lidová revue moravsko-slezská 1, 1905, s. 278.

⁵ Na sjezdu české strany pokrokové (realistické) 22. 1. 1906 v Praze bylo např. konstatováno, že „na Moravě mnohoslibný vývoj ... ustal“. Viz Al. H a j n, *Život novinářův (1894–1930)*. Díl 1. Praha 1930, s. 178. Na schůzi české strany pokrokové 7. 12. 1907 v Praze pak už moravští realisté otevřeně hlásali postup nezávislý na této straně. Pozor (dále jen P) 13, 19. 12. 1906, č. 248, s. 2.

⁶ Srov. Z. K o n e č n ý, *Morava, Slezsko a Halič v předvečer první ruské revoluce (1900–1904)*. Slezský sborník 54, 1958, s. 433–490. Dále viz příspěvky O. F r a ň k a, J. K o l e j k y, Z. K o n e č n é h o, V. P e š i a J. V y t i s k y v *Diskusi o dělnickém hnutí na Moravě*. ČMM 74, 1955.

1905–1906 právě vyvrcholil dlouholetý zápas dělnické třídy za její politickou a sociální emancipaci. Masové hnutí dělnictva i pokrokovějších společenských sil za všeobecné hlasovací právo nejen vyhrlo rozpor mezi zastaralou sociálně politickou strukturou Rakousko-Uherska a potřebami moderní průmyslové společnosti, ale také vedlo k důležitým změnám v táboře dvou základních společenských tříd: buržoazie a proletariátu. Zavedení všeobecného hlasovacího práva do vídeňské poslanecké sněmovny spojené s masovým nástupem sociálně demokratické strany do aktivní politiky působilo jako katalyzátor na vývoj politického stranictví. Proces zmasovění politických stran byl urychlen, dosavadní měšťácké honorační strany ztrácely oporu ve voličstvu, do popředí se dostávaly strany pevně organizované, často na stavovském principu. Také vleklý národnostní zápas došel v podmínkách monopolistického kapitalismu do nového stadia. Česká buržoazie stále více hledala uspokojivý kompromis s německou buržoazií i vídeňskou vládou, aby tak posílila své hospodářské pozice.⁷

Ve specifických podmínkách Moravy, jejíž politický i národnostní vývoj šel často vlastními cestami, se tento převratný proces odehrál ve znamení tzv. moravského paktu.⁸ Změny zemského zřízení na základě kompromisního řešení sociálně politických a národnostních otázek značně ovlivnily další politický a národnostní vývoj na Moravě. Moravský pakt a jeho důsledky silně spolupůsobily také na pokrokové hnutí, neboť pro ně vytvořily zcela nové podmínky. Národnostním rozhrančením volebních okresů (volby do zemského sněmu měly probíhat v českých a německých volebních okresech nezávisle na sobě) ustoupily do pozadí ohledy na dodržování „národní jednoty“ v politickém zápase českých buržoazních stran s německými a uvolnily se hráze, které dosud tlumily konkurenční boj mezi českými politickými stranami. Moravský pakt tak nabízel větší prostor pro aktivní zemskou politiku i drobnějším politickým stranám a frakcím, které se do této doby neprosadily pro tuhé národnostní zápasy bránící výraznějšímu prohloubení politické diferenciaci. V otevřeném soupeření stran a frakcí docházelo k rychlejšímu i hlubšímu vyhranění politických prostojů jednotlivých českých buržoazních politických stran a k jasnějšímu vymezení programových a politických rozdílů mezi nimi. Tento proces zasáhl i pokrokové hnutí. Pokrokáři se programově i organizačně sjednotili a samostatně kandidovali vedle sedmi dalších českých politických stran a frakcí v zemských volbách.

Důsledky moravského paktu však nepůsobily jen ve směru konsolidace a emancipace jednotlivých politických skupin, ale sekundárně vedly také k přeskupování politických sil. Moravský pakt byl kompromisem v ohledu národnostním, ale také sociálně politickým. Volební řád do zemského sněmu totiž respektoval zásadu občanské rovnosti jen částečně. Všeobecné hlasovací právo se prosadilo ve všeobecné volební třídě, vedle níž se ovšem volilo také v kurii měst a venkovských obcí, ale na základě cen-

⁷ Navenek se česká buržoazní politika projevovala opozičně, ale konkurenční zápas s německou buržoazií probíhal v rámci loajálnosti k mocnářství s cílem podílet se také na moci. Srov. J. Křížek, *Česká buržoazní politika a „česká otázka“ v letech 1900–1914*. Československý časopis historický (dále jen ČSČH) 6, 1958, s. 621–661.

⁸ J. Kolečka, „Moravský pakt“ z roku 1905. ČSČH 4, 1956, s. 590–615.

sovního volebního práva. Přesto volby podle nových zákonů znásobily počty voličů. K ještě radikálnějších změnám v tomto směru přispěla reforma volebního řádu do poslanecké sněmovny ve Vidni, která byla založena na principu všeobecného hlasovacího práva. Tím byl opět zostřen konkurenční boj politických stran, v němž ale byly zvýhodněny strany s pevnou organizací a velkou členskou základnou.

Jestliže pokrokové hnutí vyrůstalo v opozici k lidové straně, musely naznačené okolnosti rozpor mezi nimi ještě prohloubit. Podobná sociální báze, o kterou se obě politické síly opíraly, předpokládala, že mezi nimi dojde k jednoznačnému vymezení vzájemných rozdílů a k posílení konkurenčního boje o voliče. Ve skutečnosti tak tomu bylo jen částečně. Oběma rivalům s nástupem nových politických sil do oficiální zemské politiky vyrostli po moravském paktu protivníci ještě nebezpečnější v podobě k masovosti spějících politických stran s jasněji vyhraněnými programy a politickotřídními zájmy. Byla to zejména sociální demokracie, agrární strana a také strana katolickónárodní (ve spojení se stranou křesťanskosociální). Tak se zdánlivě protichůdné zájmy pokrokového hnutí a lidové strany často scházely. Tato okolnost také vysvětluje rozporuplný vývoj vztahů pokrokářů k lidové straně, násobený navíc frakční roztržitostí pokrokového hnutí, resp. pokrokové strany. V následujících pasážích proto budeme při výkladu politického vývoje pokrokového hnutí v letech 1906–1909 věnovat velkou pozornost právě poměru pokrokářů ke straně lidové.

Samotné přijetí moravského paktu všechny frakce pokrokového hnutí jednoznačně odmítly. Odsuzovaly na něm hlavně ústupnost v otázce národnostní, ale také kompromisní postoj k otázce všeobecného hlasovacího práva.⁹ Všechnu svou nespokojenost s paktem obrátily proti lidové straně, která podle nich měla nejméně důvodů hlasovat pro zákony moravského paktu. Agitace proti paktu i vyhlídky na úspěch v zemských volbách nakonec zmírnily názorové rozdíly mezi jednotlivými pokrokářskými středisky natolik, že všechny pokrokářské spolky uznaly za potřebné vystoupit při nastávajících sněmovních volbách společně.

Volební dohoda pokrokářů se ovšem prosazovala jen postupně. Nejprve se shodli pokrokáři z Olomouce a Moravské Ostravy a teprve později na schůzi zástupců olomouckého, ostravského a brněnského pokrokového spolku dne 19. 1. 1906 v Přerově přistoupilo na dohodu také vedení brněnského pokrokářského centra.¹⁰ Toto významné ujednání bylo dne 28. 1. 1906 potvrzeno valnou hromadou pokrokového klubu v Brně. Usnesení valné hromady ale obsahovalo několik omezení. Ohrazovalo se zejména proti tomu, aby se už v této době jednalo o splnutí pokrokářských spolků v jednotnou stranu. Vzájemná spolupráce se měla zatím týkat jen otázek zemské politiky a protiklerikálního boje. Konkrétní body součinnosti měly být stanoveny až na příští společné schůzi pokrokářských organizací. Do té doby měl každý spolek vypracovat svůj návrh. Ke sblížení frakcí pokrokového hnutí mělo sloužit důležité rozhodnutí, které připouštělo, aby

⁹ E. Kalabis, *Moravský pakt*, Královské Vinohrady 1906.

¹⁰ J. Malíř, *Pokrokové hnutí ...*, s. 119.

realisté mohli vstupovat do olomouckého a ostravského spolku a naopak radikální pokrokaři do pokrokového klubu v Brně. Případné spory se měly řešit vždy odděleně, přímo mezi zainteresovanými spolky. O přijetí těchto konstruktivních zásad spolupráce pokrokařů se pravděpodobně velkou měrou zasloužili dr. Fischer a učitel Skýpala, kteří se jako zástupci olomouckého a ostravského spolku schůze pokrokového klubu zúčastnili.¹¹

Usnesení brněnského klubu přes všechny výhrady v něm obsažené znamenalo důležitý krok ke sjednocení pokrokového hnutí. Dohodou olomouckého a ostravského spolku s brněnským pokrokovým klubem byly překonány dlouhodobé separátní tendence moravských radikálních pokrokařů a realistů a byl tak vytvořen předpoklad pro přestavbu pokrokového hnutí na Moravě v jednotnou politickou stranu všech moravských pokrokařů.

Koncentrace pokrokařů k zemským volbám se citelně dotýkala politických zájmů lidové strany. V moravských poměrech přívrženci tzv. mladých politických stran neměli k lidové straně tak daleko jako v Čechách k mladočechům. Lidová strana se také po celou dobu existence pokrokového hnutí pokoušela zajistit si nad ním svou kontrolu. Přípravou pokrokařů k samostatnému vystoupení ve volbách se tento cíl vzdaloval ještě více než dosud. Zájem lidové strany o pokrokaře se tím nezmenšil, naopak postupně sílil.

Společnou dohodu olomouckých a ostravských pokrokařů přijala vedoucí místa lidové strany celkem lhostejně. V článku Taky politická událost považoval orgán lidové strany Lidové noviny prohlášení olomouckého a ostravského spolku z 6. 1. 1906 za dočasné spojení „jen k sepsání manifestu“, které pouze opakuje stará obecně pokroková hesla.¹² Koncentrace pokrokařů začala být lidovcům nepřijemná teprve tehdy, když se k tomuto seskupení připojili také pokrokaři brněnští. Vedení lidové strany předpokládalo, že pokrokový klub v Brně v čele s red. Svozilem (byl právě na počátku roku 1906 zvolen za jeho předsedu a 1. března převzal sám vydavatelství Moravského kraje, orgánu brněnských pokrokařů) bude ochoten jednat o volební dohodu s lidovou stranou. Ujednáním pokrokařských spolků v Přerově z 19. 1. 1906 byli proto lidovci zaskočeni. Red. Svozil sice i po tomto datu inklinoval k dohodě s lidovou stranou,¹³ ale jeho stanovisko bylo pokrokaři brzy opuštěno. Výzvy Moravského kraje, aby pokrokařské organizace vytvořily protiklerikální volební koalici s lidovou i jinými neklerikálními stranami, byly odsouzeny Pozorem i Ostravským deníkem jako kompromisnické a nepokrokové.¹⁴ Olomoučtí a ostravští pokrokaři byli už v této době odhodláni pokusit se získat poslanecké mandáty na vlastní pěst.¹⁵

¹¹ R. Fischer, *Prokroková Morava 1893–1918*. Praha 1937, s. 201–202.

¹² Lidové noviny (dále jen LN), 14, 7. 1. 1906, č. 6, s. 2.

¹³ Moravský kraj (dále jen MK) 11, 17. 3. 1906, č. 32, s. 2; MK 11, 27. 3. 1906, č. 36, s. 1–2.

¹⁴ LN 14, 16. 3. 1906, č. 74, s. 3; P 13, 25. 3. 1906, č. 60, s. 2; Ostravský deník (dále jen OD) 6, 29. 3. 1906, č. 74, s. 1.

¹⁵ Samostatný postup hájil zejména Pozor: „Pokroková strana může mandáty získat pouze ... bez kompromisu se stranami jsoucími v úpadku, poněvadž takový kompromis je možný jenom programovým ústupkem.“ P 13, 1. 4. 1906, č. 65, s. 2.

Konečné rozhodnutí o samostatném postupu pokrokářů při volbách padlo na schůzi důvěrníků pokrokových organizací z celé Moravy dne 8. 4. 1906 v Přerově. Za účasti asi sedmdesáti důvěrníků z Olomoucka, Ostravska, Brněnska, Přerovska, Štramberska, Uherskohradištska, Prostějovska, Vyškovska, Příborska a Bystřicka bylo přijato významné usnesení: „Pokrokové organizace moravské prohlašují, že při nastávajících zemských volbách, kde to za vhodné uznají, postaví svoje kandidáty, jinak starati se budou, aby do sněmu zvoleni byli poslanci pokrokoví a schopní“.¹⁶ Usnesení dále vyzývalo pokrokáře, aby přistoupili k provedení organizačních opatření, která by vedla ke zvýšení akceschopnosti při volbách.¹⁷ Schůze v tomto směru učinila první přípravy, když zvolila tzv. výkonný volební výbor pokrokových organizací moravských.¹⁸ Pro volby ve všeobecné volební kurii bylo přijato rozhodnutí podporovat sociální demokracii.¹⁹

Volební soustředění pokrokářů nabylo na závažnosti nejen provedením důležitých organizačních opatření v ústředí pokrokového hnutí, ale hlavně upevněním organizačních a agitačních středisek v různých částech Moravy. Na Prostějovsku např. došlo přímo k vytvoření oblastního volebního výboru s pevnou sítí důvěrníků (24. 6. 1906) agitačně podporovaného od 11. 8. 1906 v Prostějově vycházejícím týdeníkem Slovo. Další spolky a volební výbory vznikaly v průběhu roku 1906 také na Valašsku (Val. Meziříčí, Rožnov aj.), na severní Moravě (Příbor, Orlová) aj.

Za této situace lidová strana pochopila, že se jí nepodaří politické seskupení pokrokářů ovládnout,²⁰ a proto na ně počala v Lidových novinách útočit s cílem vnitřně ho rozložit. Napadla pokrokáře zejména tvrzením, že nemají jako samostatná politická síla vnitřní důvod existence, poněvadž prý pro nedostatek vlastních vyspělých politiků musí „pod starý prapor... volat osvědčené staré pracovníky nebo osobnosti“.²¹ V následujících polemikách s Pozorem se Lidové noviny snažily zesílit mezi realistický a radikálně pokrokový směr pokrokového hnutí nedůvěru. Tvrdily, že jediným pojítkem pokrokářů je hyperkritický postoj k lidové straně.

¹⁶ R. Fischer, c. d., s. 203–204.

¹⁷ Pokrokáři se měli organizovat v jednotlivých oblastech kolem pokrokářských spolků; tam, kde neexistovaly, měli založit místní organizace a organizovat důvěrníky ve venkovských obcích.

¹⁸ Členy výkonného výboru byli: dr. Fischer a dr. Petrus z Olomouce, dr. Koželuha a dr. Seidl z Brna, uč. Skýpala a dr. Šavřda z Ostravy a dr. Hrstka ze Štramberku.

¹⁹ Pokrokáři zatím aspoň verbálně uznávali právo sociálních demokratů na odpovídající zastoupení v zemském sněmu, vyhrazovali jim proto kandidatury ve IV. volební kurii. V případě, že by proti dělnickým kandidátům byla postavena kandidatura konzervativce a měla naději na úspěch, si vymíňovali možnost postavit vlastní kandidáty. V užších volbách hodlali dát své hlasy dělnickým kandidátům. Stanovisko pokrokářů k této otázce a vůbec sociální demokracii však procházelo v této době značnými proměnami. Srov. J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí*. CMM 93, 1974, s. 137–145.

²⁰ V této době odmítli spolupráci s lidovou stranou také brněňští pokrokáři. Srov. *Pokroková skupina Moravského kraje*. OD 6, 25. 4. 1906, č. 97, s. 1.

²¹ Srov. *Poučky z volebního ruchu*. LN 14, 21. 4. 1906, č. 109, s. 1. Pokrokáři vesměs uznávali, že vyšli z lidovectví (z okruhu lidové strany vyšli i pokrokářští poslanci Očadlík, Staněk a Šerý), ovšem ve faktu, že si je lidová strana nedovedla udržet, hledali důkaz k tvrzení, že lidová strana je v úpadku.

Obviňovaly pokrokáře, že jim záleží pouze na tom, „aby poslance mohli podezřívát, špinit. Vše ostatní je vedlejší věc. Věcná úvaha, poctivá kritika pro ně neexistuje“.²² Pokrokářský tisk totiž v této době využíval všech skutečných i domnělých chyb lidové strany v agitaci proti ní. Vyčítal jí hlavně kompromisy se staročechy, obojakost ve vztahu ke klerikálním stranám, spoluúčast na přijetí moravského paktu, mandátovou politiku, pěstování osobního kultu dr. Stránského aj.²³ Vzájemné osočování se poněkud utišilo teprve po vystoupení dr. Stránského na sjezdu lidové strany 27. 5. 1906 v Přerově. Vůdce lidovců zde prohlásil, že lidová strana neuzavře žádný volební kompromis a že „ponechává svým stoupencům volnost podporovat jiné pokrokové strany, zejména organizace pokrokové“.²⁴ Toto prohlášení signalizovalo nový směr v taktice lidové strany vůči pokrokářům, který měl vést k sblížení obou politických skupin. Do tohoto trendu zapadala také porada neklerikálních stran, kterou zorganizoval dr. Stránský.

Pokrokáři se však již od samostatných volebních příprav nenechali odradit ani invektivami lidoveckého tisku ani taktickými tahy předáků lidovecké strany. Cítili se naopak sdostatek silní, aby se na schůzi zástupců pokrokových organizací 11. 9. 1906 v Přerově, která jinak projednávala zásady volebního provolání a programu pokrokářů,²⁵ rozhodli bez obav ze svodů lidové strany zúčastnit se porady neklerikálních stran. Snad i z tohoto důvodu nepřinesla schůze zástupců strany lidové, národní, národně sociální, živnostenských organizací a pokrokářů (dr. Koželuha, dr. Kalabis a uč. Skýpala), konaná 15. 9. 1906 v Brně, viditelné výsledky, snad kromě přijetí návrhu na pokračování porad. Nepřímo však navodila situaci pro vzájemné odcizení strany lidové a národní.²⁶ Pro další vývoj pokrokového hnutí měla tato skutečnost nesmírný význam, neboť zřeknutím se spolupráce se staročechy odstranila lidová strana jednu z nejzávažnějších překážek stojících v cestě sblížení s pokrokáři.

Do voleb na zemský sněm, které se konaly ve dnech 11. 11. až 7. 12. 1906 šli ale pokrokáři samostatně. Posílnění nespokojenosti části české veřejnosti s moravským paktem, zahájili volební přípravy poměrně záhy – některé kandidatury a voličské schůze organizovali už na jaře – ale rozhodujícím mezníkem, který s konečnou platností vyřešil otázku nezávislého postupu pokrokářů ve volbách, se stala teprve schůze důvěrníků 13. 10. 1906 v Přerově. Došlo na ní ještě k pevnějšímu semknutí dosud stále organizačně i programově roztržitějších pokrokářských spolků: Po zprávě výkonného volebního výboru na jeho místo zvolen dvanácti-

²² *Nevyzpytatelné cesty pokrokových novinářů.* LN 14, 8. 6. 1906, č. 156, s. 4; srov. též: *Moravští pokrokáři mezi sebou.* LN 14, 2. 5. 1906, č. 120, s. 4.

²³ Srov. např. *Hřeby do rakve lidové strany.* P 13, 21. 1. 1906, č. 14, s. 3.

²⁴ *Sjezd důvěrníků lidové strany v Brně.* OD 6, 29. 5. 1906, č. 123, s. 1.

²⁵ P 13, 13. 9. 1906, č. 180, s. 1.

²⁶ *Společná schůze neklerikálních stran.* LN 14, 16. 9. 1906, č. 256, s. 2. Porady neklerikálních stran měly pokračovat, proti tomu se však postavili staročesi, kteří žádali schůzi všech národních stran, včetně klerikálních. Žádkův návrh odmítli nejen pokrokáři, ale i lidovci, kteří tak znemožnili svou další spolupráci s národní stranou.

členný tzv. výkonný výbor pokrokových organizací a dvanáct náhradníků, dále byla schválena společná kandidátní listina a volební prohlášení.²⁷

Zvolením výkonného výboru se dostalo pokrokovému hnutí jednotné výkonné moci a tím i větší akceschopnosti. Nešlo ještě o vytvoření politické strany, pokrokářský tisk naopak stále trval na tom, aby „jednotlivé skupiny pokrokové zachovaly si plnou svou politickou neodvislost“.²⁸ Součinnost pokrokářů se prozatím měla soustřeďovat jen na volby a záležitosti týkající se základních otázek zemské správy a politiky. Přerodu pokrokového hnutí v politickou stranu stále bránily frakční neshody, především mezi brněnským realistickým křídlem a olomouckými pokrokáři, které byly jak programového, tak taktického rázu. Týkaly se hlavně různého přístupu k otázce státního práva, k poměru k lidové straně a sociální demokracii i otázky sjednocení ve společné straně. Zatímco brněnská frakce zaujímalá k radikálnímu pojmání českého státního práva rezervovaný postoj, nebyla proti sblížení s lidovou stranou a příznivěji se stavěla i k sociální demokracii, olomoucké křídlo pokrokového hnutí vystupovalo proti oběma stranám záporně a kladlo značný důraz na státoprávní požadavky. Pro vytvoření jednotné strany všech pokrokářů se zatím vyslovovali jen jednotlivci. Programové rozdíly se podařilo částečně překlenout ve volebním svolání pokrokářů, které bylo zveřejněno 20. 10. 1906.²⁹ Nezapřelo však, že vzniklo na kompromisním základě, přestože se celé neslo v duchu jednoznačného odporu proti moravskému paktu, který v této fázi vývoje pokrokového hnutí byl hlavním argumentem pokrokářů pro koncentraci.

Preambule svolání rozváděla negativní stránky paktu a zároveň volala po nesmířitelném boji proti nadvládě Němců a po boji proti konzervatismu a klerikalismu. Odsuzovala zájmovou politiku stavovských stran, proti nimž hájila „zásadu jednotné pokrokové politiky národní pro všechny třídy národa“. V tomto směru se stýkala s volebním svoláním lidové strany.³⁰ Jinak tomu ale bylo v ostatních programových otázkách. Pokrokářský volební program, rozvržený do devíti bodů, se jen velmi stručně zmiňoval o postavení českých zemí vůči říši i o otázce jazykové a národnostní rovnoprávnosti, zato však na první místo kladl požadavek všeobecného hlasovacího práva a uskutečnění důsledné samosprávy, včetně zřízení okresních zastupitelstev. Úmyslné opomenutí v českých programových prohlášeních obvyklých pasáží o státním právu bylo v případě pokrokářského svolání ústupkem realistickému křídlu pokrokového hnutí.

²⁷ Některé kandidatury a voličské schůze organizovali pokrokáři už na jaře r. 1906. Do výkonného výboru byli zvoleni: za Olomouc dr. Fischer a dr. Petrus, za Prostějov dr. Kalabis a adj. Heydušek, za Přerov prof. Souček a prof. Fiedl, za Ostravu uč. Skýpala a dr. Šavřda, za Příbor dr. Bendl a dr. Hrstka, za Kroměříž dr. Šross a dr. Valenta, za Uh. Hradiště dr. Seifert a dr. Trpík, za Holešov adj. Očadlík a dr. Hudeček, za Val. Meziříčí dr. Dědina a dr. Kraicz, za Brno dr. Koželuha a uč. Mrázek, za Nové Město prof. Bláha a Veliš, za Zábřezsko prof. Malíř a prof. Šenk. O schůzi viz: P 13, 15. 10. 1906, č. 203, s. 1; LN 14, 15. 10. 1906, č. 285, s. 3; Snaha 1, 16. 10. 1906, č. 10, s. 2.

²⁸ K pokrokovému hnutí na Moravě. Slovo 1, 3. 11. 1906, č. 13, s. 1; Srov. též: R. Fischer, c. d., s. 217.

²⁹ Čechové! Voličové! MK 11, č. 119, s. 9–10; P 13, č. 207, s. 1.

³⁰ Lide moravský! LN 14, 13. 10. 1906, č. 283, s. 1.

Ze stejného důvodu se konkrétní politické a hospodářské požadavky prohlášení týkaly převážně jen zemské politiky. Pokrokaři stejně jako lidová strana hodlali hájit hlavně zájmy středních vrstev, ale zatímco lidová strana namířila polemické ostří svého svolání jen proti stavovským stranám a třídní agitaci, pokrokaři chtěli hájit střední vrstvy také proti velkokapitálu a velkostatku. Šířeji rozvedli hospodářské a sociální požadavky; žádali zestránění podniků a majetků větší důležitosti (doly, železnice, lesy ap.), důsledné ochranné zákonodárství, zkvalitnění zdravotnictví a chudinství, úpravu zemských financí, uzákonění vzestupné daně z příjmů, zdokonalení a rozšíření školství ap. Proklamovali také některé demokratické požadavky, které v lidoveckém svolání chyběly: rovnoprávnost žen, rovnost občanů, založenou na zrušení všech rodových stavovských a majetkových výsad i privilegií církví, a zrušení panské sněmovny.

Ohlas na samostatné a jednotné programové vystoupení moravských pokrokových organizací byl u politických stran, kterých se týkalo, různorodý. Kromě naprosto odmítavého postoje lidové strany projevila nesouhlas s moravskou pokrokařskou koalici z důvodů státoprávních i česká radikálně pokroková strana. Podobně reagovala, ale z opačného politického stanoviska, i Osvěta lidu, kdežto ústřední orgán české strany pokrokové (realistické) Čas přijal nový politický útvar na Moravě celkem sympaticky.³¹

Pokrokařské organizace postavily k zemským volbám společně celkem třináct kandidatur.³² Ve volbách uspěly jen částečně. Ve všeobecné volební třídě z šesti kandidátů neprošel ani jediný, ačkoliv pokrokaři na sebe soustředili celkem 20.700 hlasů (7,7 % z celkového počtu hlasů) oproti 16.700 (6,4 %) hlasů lidové strany. Ze dvou kandidátů v kurii venkovských obcí byl zvolen Fr. Staněk z Vítkovic a v kurii měst ze šesti postavených kandidátů prošli sítím voleb čtyři: dr. Fajrlík z Ostravy, dr. Fischer z Olomouce, soudní adjunkt Očadlík z Holešova a dr. Seifert z Uherského Hradiště.³³

Celkově se ukázalo, že zaměření předvolebního agitačního boje pokrokařů hlavně proti moravskému paktu a jeho strůjcům bylo natolik účinné, že dokázalo získat část voličstva na stranu pokrokařského volebního útvaru.³⁴ Je nasnadě, že přes silné protilidovecké naladění části české veřej-

³¹ *Volební svolání pokrokových organizací.* LN 14. 22. 10. 1906, č. 292, s. 3; srov. též pozn. č. 28.

³² Ve všeobecné volební třídě: prof. Úlehla na Žďársku, dr. Hrstka na Ostravsku, uč. Krumpholtz na Přerovsku, dr. Koželuha na Uherskohradištsku, uč. Mrázek na Vyškovsku; v kurii venkovských obcí: dr. Kalabis na Prostějovsku, rolník Staněk na Ostravsku; v kurii měst: uč. Chmelík na Kroměřížsku, dr. Fajrlík na Ostravsku, dr. Seifert na Uherskohradištsku, adj. Očadlík na Holešovsku, dr. Fischer na Olomoucku. Srov. MK 11, 20. 10. 1906, č. 119, s. 9–10. Almanach nového moravského sněmu zemského, Brno 1906, který obsahuje podrobný přehled kandidatur, uvádí jako kandidaturu pokrokařů navíc ještě kandidaturu prof. Úlehly v městské kurii na Kyjovsku. Samostatně kandidoval ve všeobecné kurii uč. Žižka z Olomouce.

³³ Číselné údaje jsou převzaty z OD 6, 16. 11. 1906, č. 262, s. 1. I když počet hlasů pro pokrokaře byl zřejmě nižší, počtu hlasů odevzdaných lidové straně se jistě přibližoval.

³⁴ Moravský pakt hrál v agitaci pokrokařů velmi důležitou roli. Vztah k němu se stal v této době měřítkem politického postoje stran. Pokrokařský tisk obojaké úlohy lidové strany při přijetí paktu náležitě využíval. Srov. např. OD 6, 27. 10. 1906, č. 246, s. 1–2.

nosti na Moravě po přijetí paktu nebyl odpor k lidovcům jediným důvodem poměrného úspěchu pokrokářů ve volbách. Přesuny ve voličstvu byly také výrazem změn, jimiž hospodářský, politický a národnostní život v Předlitavsku procházel. Nemalou roli při samotných volbách pokrokářských kandidátů hrál volební systém, který byl založen na principu individuálního zastoupení. Při volbách tak často rozhodovala oblíbenost či známost jednotlivých kandidátů ve volebních okresech, kde kandidovali, i jejich činnost v národních a hospodářských korporacích. Ne náhodou byli zvoleni právě ti pokrokáři, kteří kandidovali v místech svého dlouholetého působení.³⁵ Jistou úlohu při zvolení pokrokářských kandidátů se hrála i podpora, kterou některým z nich poskytla lidová strana, i separátní dohody k užším volbám.³⁶

Celkové výsledky zemských voleb téměř šokovaly pokrokáře i pokrokovější českou Moravu. Protože volby poprvé proběhly v národnostně oddělených volebních okresech, soustředoval se volební zápas na boj mezi jednotlivými českými stranami. Z voleb vyšli nečekaně velmi posílení hlavně klerikálové (získali 24 mandátů ze sedmdesáti tří českých poslaneckých míst) a agrární strana (14 mandátů).³⁷

Vítězství klerikálů a otázka příštího poměru sil na zemském sněmu nutily pokrokáře k hlubšímu zamyšlení nad svou další politikou a organizací i nad poměrem k ostatním politickým stranám. Pokrokáři se sice na schůzi svého výkonného výboru a poslanců 8. 12. 1906 v Brně vyslovili pro samostatný poslanecký klub na zemském sněmu, ale zároveň uznali potřebu koordinovat svůj postup s ostatními poslaneckými kluby českých neklerikálních stran, hlavně lidoveckým a sociálně demokratickým.³⁸ Také v tisku se přimlouvali v řadě projevů za vytvoření sněmovní koalice se stranou lidovou, sociálně demokratickou a agrární.³⁹

K předsněmovním poradám neklerikálních stran došlo, ale nevedly k vytvoření protiklerikálního sněmovního bloku.⁴⁰ Ochota pokrokářů ke

³⁵ O veřejné činnosti poslanců viz *Almanach nového moravského sněmu zemského*, Brno 1906, s. 152–208. Též R. Fischer, *Cesta mého života*. I–III, Olomouc 1934 až 1937; týž, *Padesát let Národní jednoty*. I–III, Olomouc 1935; B. Vybíral, *Čtyřicet let novinářské a spisovatelské činnosti dra. R. Fischera v bibliografickém přehledu*. Časopis Vlastivědného spolku musejního. Příloha. Olomouc 1932. J. Očádlík, *Z mého života*. Rukopis z let 1941–1942 uložený v památníku prof. Mirko Očádlíka. Městské muzeum v Holešově.

³⁶ Lidovou stranou byl podporován zejména Očádlík (srov. MK 11, 9. 6. 1906, č. 70, s. 2). Dr. Seifert a Staněk se dokonce ocitli na kandidátní listině lidové strany, údajně pro nedostatek jiných vhodných kandidátů a bez kompromisních ujednání a ústupků. MK 11, 1. 12. 1906, č. 136, s. 3–4. K užším volbám uzavřel dr. Fajfrlík dohodu s lidoveckým kandidátem Grmelou. MK 11, 3. 11. 1906, č. 124, s. 6. Čas dokonce psal o volební dohodě pokrokářů s lidovou stranou a sociální demokracií (Čas 19, 21. 4. 1906, č. 16, s. 246; 10. 11. 1906, č. 45, s. 705–706), zdá se, že pokrokáři neuzavřeli k volbám jako celek žádný kompromis. Jejich tisk doporučoval kandidáty jiných stran dost libovolně. Ve venkovské kurii byli spíše pro agrárníky, ve všeobecné pro sociální demokraty, v městské i pro jednotlivé lidovce nebo staročechy, většinou vždy proti klerikálům.

³⁷ Revue moravsko-slezská 3, 1906, s. 46–47.

³⁸ *Pokrokoví poslanci a důvěrníci*. MK 11, 11. 12. 1906, č. 139, s. 1.

³⁹ R. Fischer, *Pokroková Morava...*, s. 220–223. Týž, *Před zasedáním moravského sněmu*. Revue moravsko-slezská 3, 1906, s. 49–51.

⁴⁰ Porady 22. 12. 1906 v Brně se za pokrokáře účastnil posl. Očádlík, za lidovce

spolupráci s neklerikálními stranami narazila na zásadní překážky. Při poradách s ostatními stranami, a hlavně při nejbližším sněmovním zasedání, se totiž ukázalo, že protiklerikální koalice nemůže počítat s moravskými agrárníky jako partnery, protože agrární strana na Moravě – podobně jako agráři v Čechách – v této době sledovala své vlastní sobecké stranické cíle. Pokrokáři tak byli nuceni své dosavadní celkem pozitivní stanovisko k moravské agrární straně od základů změnit.⁴¹

Ale ani vztah k sociálně demokratické straně nezůstal ušetřen revize. Pokrokáři se až do voleb v r. 1906 často prohlašovali za zastánce sociálních demokratů i jejich politických požadavků a skutečně stáli sociální demokracii z buržoazních politických směrů nejbližší. Platilo to zejména o realistickém křídle pokrokového hnutí. Politická aktivizace pokrokářů v období zemských voleb a voleb do říšské rady v květnu 1907 spojená s vystupňováním jejich politických aspirací je vedla ke striktnějšímu vymezení stanoviska k sociální demokracii, které ukázalo, že mezi oběma politickými tábory existují velké principiální rozdíly. V praktické politické činnosti chtěli pokrokáři se sociálními demokraty i nadále spolupracovat, ale jejich ochota již nebyla prosta podmínek, výhrad a postranních úmyslů.⁴²

Vzájemná součinnost lidovců, agrárníků, sociálních demokratů a pokrokářů se tedy ukázala být nerealizovatelná. Toto poznání stejně jako volební úspěch klerikálů a agrární strany i sociálních demokratů, vedly pokrokáře k důležitému závěru. Usoudili, že pokud se chtějí uplatnit v zemské politice a úspěšně obstát v nadcházejících volbách do vídeňské říšské rady, které poprvé měly probíhat na základě všeobecného volebního práva, nemohou spoléhat na širší volební koalici, ale musí spoléhat především sami na sebe nebo na součinnost s lidovou stranou. Jak ukázal další vývoj, pokrokáři usilovali naplnit obě možnosti. Navázali kontakty s lidovou stranou, a zároveň konali přípravy k ustavení vlastní jednotné politické organizace. Touto dvoukolejností a obojakostí politické taktiky pokrokářů, podmíněnou ovšem jak vnitřními dispozicemi pokrokového hnutí, tak celkovou politickou a národnostní situací na Moravě, lze částečně vysvětlit paradoxní vyústění pokrokového hnutí, které po dlouholetém vývoji vedle lidové strany a proti ní přerostlo v letech 1906–1907 v jednotnou samostatnou politickou stranu, aby pak v roce 1909 splýnulo s lidovou stranou.

Oficiální rozhodnutí o přetvoření koalice pokrokářských organizací padlo na schůzi výkonného výboru 26. 1. 1907 v Přerově. Bylo na ní přijato usnesení, v němž výkonný výbor slíbil, že „vypracuje program tak, aby na jeho základě byla utvořena jednotná pokroková strana moravská“.⁴³ Vypracováním programu byli pověřeni zástupci hlavních středisek pokrokářů: uč. Skýpala z Moravské Ostravy, red. Svozil z Brna,

dr. Šílený, dr. Pluhař a Novák, za sociální demokraty poslanci Vaněk, Hyheš, Svoboda, agrárníci se omluvili. Schůze poslaneckých klubů pokrokářů, lidové strany, sociální demokracie a tří zástupců agrární strany se konala 27. 12. 1906. Srov. LN 14, 23. 12. 1906, č. 354, s. 2; 28. 12. 1906, č. 358, s. 2.

⁴¹ OD 7, 27. 2. 1907, č. 48, s. 2.

⁴² Srov. J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí...*, s. 143–145.

⁴³ *K organizaci pokrokové strany*. MK 12, 29. 1. 1907, č. 12, s. 1.

dr. Fischer z Olomouce a dr. Šantrůček z Přerova. Návrh programu měl být předložen schůzi důvěrníků ještě před volbami do říšské rady. Na schůzi výkonného výboru bylo totiž také rozhodnuto, že se pokrokáři aktivně účastní voleb. Jednotlivé kandidatury nebyly ještě stanoveny, i když se o nich v tisku již konkrétně uvažovalo,⁴⁴ ale výkonný výbor doporučil postavit vlastní kandidatury ve všech městských volebních skupinách a v některých venkovských.

Rozhodnutí výkonného výboru podnítilo diskusi pokrokářského tisku o organizační formě nové strany. Těžisko sporu spočívalo hlavně v otázce, zda organizační reforma má vést k fúzi pokrokářských spolků, a tudíž k pevné stranické organizaci, nebo se má zaměřit pouze na utužení vzájemných programových a organizačních pout na základě dosavadní koalice spolků. Za jednotnou stranu se přimlouval především Moravský kraj, který zapomněl i na svou prerealistickou minulost a pustil se do polemiky s Osvětou lidu, orgánem realistů z Čech.⁴⁵

S konečnou platností se však otázka zformování moravského pokrokového hnutí v jednotnou stranu vyřešila po volbách, neboť souběžně se sjednocováním pokrokářů nepozorovaně probíhal proces jejich sblížování s lidovou stranou, který otázku vytvoření jednotné a samostatné strany komplikoval.

Reforma volebního práva v Předlitavsku z přelomu let 1906/1907 postavila jak pokrokáře, tak lidovou stranu i jejich vzájemný poměr do zcela nové situace. Zavedení všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva citelně postihlo tzv. honorační politické strany, protože zvyšovalo strany s masovou členskou základnou. A mezi tyto strany s velkým členským zázemím pokrokové organizace ani lidová strana nepatřily. Volební reforma proto zintenzívnila koncentrační tendence uvnitř stran i mezi stranami navzájem. Tento proces zasáhl i lidovou stranu a pokrokové hnutí. Obě politické složky nejenže překonaly nepřátelství vyhrčené samostatným vystoupením pokrokářů v zemských volbách, ale dokonce uzavřely navzájem volební kompromis pro volby do říšské rady. Cesta k dohodě se ovšem neobešla bez vzájemných polemik a rozbrojů mezi oběma partnery i v řadách vlastních stoupenců.

Podmínky pro sblížení pokrokářů s lidovci se vytvořily nejprve na půdě zemského sněmu. Při prvních akcích v zemském sněmu poslanci pokrokářských spolků a organizací vystupovali ještě samostatně a poměrně radikálně. Vytvořili na sněmu samostatný poslanecký klub a při zahájení prvního sněmovního zasedání 28. 12. 1906 vystoupili s dvojím ostrým ohražením: jednak proti moravskému paktu (podali zároveň návrh reformy zemského zřízení na základě všeobecného hlasovacího práva), jednak proti jmenování hraběte Szerényiho zemským hejtmanem. Společně se sociálními demokraty se demonstrativně neúčastnili volby zemského výboru.⁴⁶

⁴⁴ P 13, 20. 12. 1906, č. 249, s. 3; P 14, 19. 1. 1907, č. 14, s. 2.

⁴⁵ *Jednotná strana pokroková*. MK 12, 7. 2. 1907, č. 15, s. 1. Osvěta lidu brojila proti pevnému spojení moravských realistů s radikálními pokrokáři, vyslovovala se pouze pro volnou koalici.

⁴⁶ Poslanecký klub pokrokářů se ustavil ve složení: předseda dr. Fischer, místopředseda dr. Seifert, jednatel adj. Očadlík. P 13, 10. 12. 1906, č. 24, s. 3.

Později však pokrokářští poslanci byli situací stále více tlačeni ke spolupráci s lidovci, zvláště když se přesvědčili, že zamýšlený sněmovní blok neklerikálních stran nelze pro neshody s agrárníky a pro samostatný postup sociálních demokratů utvořit. Navenek stále hlásali svou neodvislost, ale narážky v tisku svědčily o tom, že za určitých podmínek by byli ochotni svou na odiv stavěnou nekompromisnost zaměnit za volební dohodu s lidovou stranou.⁴⁷ Nedůvěra a výhrady pokrokářů k lidové straně postupně mizely a byly téměř zapomenuty, když se lidovci vystříhali všech ústupků vůči moravským staročekům i vůči straně svobodomyšlné a naopak se ještě veřejně káli za svůj dosavadní nekritický vztah k mladočekům z království.⁴⁸ Pokrokářský tisk přijal tuto zpověď lidové strany se zadostiučiněním a povděkem a vyslovil ochotu pokrokářů k volební dohodě s lidovci mnohem otevřeněji.⁴⁹

Jarní sněmovní zasedání už probíhala ve znamení úzké spolupráce lidoveckých a pokrokářských poslanců, která připravila podmínky pro polooficiální jednání obou politických táborů přímo o volební kompromis.⁵⁰ Na legální bázi byly potom lidovecko-pokrokářské porady postaveny 4. 3. 1907 usnesením výkonného výboru pokrokových organizací na schůzi v Přerově. Účastníci — čtyři poslanci a šestnáct členů výboru — schválili volební kompromis s lidovou stranou všemi hlasy proti dvěma s podmínkou, že „lidová strana uzná, aby kandidáti byli stavěni jen za souhlasu strany pokrokové a když volební výbor bude společný“.⁵¹ Pokrokáři touto výhradou chtěli z volební dohody vyloučit ty živly v lidové straně, které pokládali za konzervativní a kompromisnické, a tak uspokojit kritické hlasy ve vlastním táboře, které proti paktování s lidovci brojily. Výkonný výbor dalším jednáním s lidovou stranou pověřil dr. Fischera, red. Svozila a dr. Seiferta (kterého později nahradil dr. Fajfrlík). Navrhl taktéž kandidátku pro společnou kandidátní listinu s lidovou stranou.⁵²

Jednání smíšené šestičlenné komise (za lidovou stranu se jich účastnil dr. Stránský, dr. Bulín, dr. Pluhař) se konala 7. 3. 1907 v Brně. Byl na nich vypracován návrh zásad společného postupu při volbách, který byl

⁴⁷ Pokrokáři zpočátku vyvraceli podezření klerikálního tisku, že by vyjednávali s předáky lidové strany o volební kompromis (OD 7, 8. 1. 1907, č. 6; MK 12, 10. 1. 1907, č. 4, s. 4). Brzy se však v tisku přiznali k možnosti sblížení s lidovci, podmiňovali ho ale očistou lidové strany od konzervativních živlů (srov. např. MK 12, 15. 1. 1907, č. 6, s. 3).

⁴⁸ Lidové noviny na počátku roku 1907 začaly kritizovat nejen poměr mladočeské strany k vládě, ale dokonce označily za největší chybu lidové strany skutečnost, že se „spjala se stranou (mladočeskou — aut.) víc, než jí bylo zdrávo...“. Ve věci lidové strany. LN 15, 9. 2. 1907, č. 40, s. 1.

⁴⁹ MK 12, 12. 2. 1907, č. 17, s. 3.

⁵⁰ Schůzka se konala 27. 2. 1907 v Brně za účasti prof. Masaryka, který přijel vyjednávat o své kandidatuře na Moravě. Podle MK (12, 23. 4. 1907, č. 45) popud k jednání vzešel od některých poslanců lidové strany (dr. Pluhař, dr. Chlum) při jarním zasedání sněmu. O brněnské schůzce se zmínil P (14, 2. 3. 1907, č. 44), ale velmi stručně. Jak dokládá P (14, 11. 4. 1907, č. 71, s. 2), uvažovalo se tehdy poprvé o možnosti sloučení pokrokářů s lidovou stranou.

⁵¹ MK 12, 23. 4. 1907, č. 45; Snaha 2, 5. 3. 1907, č. 2, s. 1.

⁵² Pokrokáři navrhli pro společnou kandidátní listinu s lidovou stranou stranou celkem osm kandidátů, všechny v městské volební kurii (Očadlík, Skýpala, dr. Fischer, dr. Keželuha, prof. Úlehla, Dvořák, red. Svozil, prof. Masaryk).

předložen výkonným výborům obou zainteresovaných stran. Zatímco výkonným výborem lidové strany byl dne 21. 3. 1907 přijat návrh hladce,⁵³ v táboře pokrokářů nebylo ujednání přijato bez boje. Proti volebnímu kompromisu se mezi pokrokáři utvořila silná opozice vedená olomouckou a prostějovskou organizací i některými jednotlivci z jiných spolků, kteří byli jak radikálně pokrokové, tak realistické politické orientace.

Ke střetnutí opozice s většinou došlo na schůzi výkonného výboru 23. 3. 1907 v Přerově. Stanovisko opozičníků odůvodňoval dr. Kalabis. Dohoda s lidovou stranou se podle něj měla vztahovat pouze na společný boj s klerikalismem, do voleb měly jít pokrokové organizace samostatně a jen případ od případu spolupracovat s lidovci. Volební kompromis bude mít podle dr. Kalabise nepříznivý dopad na voličstvo, uškodí prestiži pokrokového hnutí. Účastníci schůze návrh volební dohody nakonec schválili, ale usnesli se, že se bude týkat výhradně jen voleb a případná další součinnost bude možná jen tehdy, „když pokroková organizace bude co nejsilnější a nejjednotnější“.⁵⁴ Další jednání s lidovou stranou za pokrokáře potom vedl zastánce volebního kompromisu red. Svozil.

Otázka volební dohody s lidovou stranou způsobila rozkol v pokrokovém hnutí. Zástupci olomouckých pokrokářů na protest proti usnesení většiny výkonného výboru z něj demonstrativně vystoupili a v Pozoru na alianci s lidovou stranou začali vytrvale útočit. Ze solidarity tak učinil i předseda pokrokového poslaneckého klubu dr. Fischer, který se vzdal i kandidatury ve volbách do říšské rady.⁵⁵

Přes všechny rozpory v táboře pokrokářů byla dohoda s lidovou stranou završena. Dne 30. 3. 1907 zveřejnil tisk společně volební provolání moravské strany lidové a pokrokových organizací moravských Český lide na Moravě,⁵⁶ 6. 4. 1907 zvolil výkonný výbor pokrokářů zástupce do společného ústředního volebního výboru.⁵⁷ Dne 17. 4. 1907 byla v Lidových novinách a v Ostravském deníku oznámena společná kandidátní listina. Ze čtrnácti kompromisních kandidatur (osm ve volební skupině měst, šest ve venkovských volebních okresech) připadly na pokrokové kandidáty jen dvě. Kromě J. Očadlíka (kandidoval na Kroměřížsku) a uč. Skýpaly

⁵³ P 14, 9. 3. 1907, č. 49, s. 2; LN 15, 22. 3. 1907, č. 81, s. 2.

⁵⁴ MK 12, 26. 3. 1907, č. 36, s. 4; o stanovisku opozice viz LN 15, 27. 3. 1907, č. 85, s. 4; P 14, 26. 3. 1907, č. 60, s. 2.

⁵⁵ Srov. P 14, 6. 4. 1907, č. 67, s. 1; 10. 4. 1907, č. 70, s. 1–2; 16. 4. 1907, č. 74, s. 1.

⁵⁶ OD 7, č. 74, s. 1–2; MK 12, č. 36, s. 1–2; LN 15, č. 88, s. 1–2. Provolání bylo značně obecné, jiné ani pro svůj kompromisní původ i svou „všehárnost“ nemohlo být. Jednotlivé body provolání vyzdvihovaly obvyklé buržoazně demokratické požadavky a hájily nacionální zájmy Čechů, vystríhaly se však přílišné radikálnosti a nesmiřlivosti. Důraz kladly na zásady „politické mravnosti a rovnoprávnosti“, v jejichž opomíjení viděly příčiny úpadku české politiky. (Na stylizaci provolání se podílel dr. Stránský a prof. Masaryk; bylo namířeno proti mladočechům.) V provolání se pokrokové organizace a lidová strana obracely k celému národu, slibovaly věnovat „pozornost všem stavům výrobním, zemědělství, živnosti, obchodu a průmyslu, jakož i zájmům úřednictva, učitelstva a dělnictva“, ale kromě obecných tezí byly v něm podrobněji rozebírány jen požadavky agrárního a živnostenského charakteru.

⁵⁷ Snaha 2, 9. 4. 1907, č. 12, s. 2. Z pokrokářů byli do výboru zvoleni: Svozil, dr. Koželuha, Veliš, Mrázek, dr. Heydušek, Souček, Skýpala, Žlábek, dr. Bohdan.

(na Ostravsku) kandidoval z pokrokářů též red. Svozil, ale samostatně, mimo kompromisní volební listinu.⁵⁸

Květnové volby do říšské rady nedopadly přes všechny přípravy kompromisního bloku pro pokrokáře ani pro lidovou stranu dobře. Bylo zvoleno celkem šest lidovců, z toho jeden mimo kandidátní listinu. Nezvolení jediného pokrokáře (prof. Masaryka, který byl zvolen na základě lidovecko-pokrokářské kandidátky, nelze mezi moravské pokrokáře počítat) nebylo největší pohromou pro pokrokářskou politiku – tou byl politickým „kotrmelec“ lidovců. Lidová strana zastrašená naprostým neúspěchem v prvním kole voleb, v němž nezískala jediné vítězství a v šesti případech z osmi se dostala do užších voleb se sociálně demokratickými kandidáty, uzavřela během voleb (16. 5.) bez ohledu na své programové zásady a bez ohledu na mínění pokrokářů i společného volebního výboru pro užší volby se stranou národní, národně katolickou, agrární a národně sociální kompromis namířený proti sociální demokracii. Dne 17. 5. 1907 pak v provolání České veřejnosti zdůvodnila tento náhlý obrat jako „taktický krok národní sebeobrany“.⁵⁹ Volební manévry lidovců byl ale pokrokáři chápán jako zrada na svobodomyšlné a pokrokové politice. Odsoudili na něm hlavně bezzásadovost, s níž se lidová strana spojila s klerikály pro vlastní stranické cíle. Hlavní vinu přitom dávali dr. Stránskému, jehož mandát byl v užších volbách nebezpečně ohrožen sociálně demokratickou kandidaturou. Úskok lidovců vyvolal mezi pokrokáři vlnu rozhořčení, ale částečně i dezorientace. Výkonný výbor pokrokových organizací sice dne 18. 5. vyzval „všechny pokrokové a také i jiné poněkud svobodomyšlné voliče, aby volili všude proti lidovo-klerikálně-staročeské koalici bez výjimky kandidáty sociální demokracie, v ostatních skupinách pak kandidáty protiklerikální“, ve skutečnosti však pokrokáři volili sociální demokraty jen částečně, jinak lidovce.⁶⁰

Postup lidové strany při užších volbách obnovil mezi ní a pokrokáři starou nedůvěru a značně oddálil naděje na vzájemné sblížení. Naopak. Bezprostředně po volbách – 25. 5. 1907 – pokrokáři na sjezdu v Přerově definitivně přistoupili k ustavení vlastní politické strany: moravské strany pokrokové.

Ustavujícího sjezdu se účastnilo asi 80 důvěrníků z celé Moravy, včetně zástupců olomouckých pokrokářů, kteří se po přijetí volebního kompromisu s lidovou stranou od ostatních pokrokářů separovali. Hlavní důraz při jednáních sjezdu byl položen na organizační a programové záležitosti. Sjezd souhlasil s tím, aby za základ programu nové strany byl vzat návrh programu uveřejňovaný v dubnu 1907 v Moravském kraji. Za hlavní princip organizačního statutu strany sjezd přijal důvěrnický systém s okresními důvěrníckými výbory. Konečnou stylizaci programu i organizačního statutu svěřil zvláštní komisi ve složení dr. Fischer, dr. Bohdan, uč. Skýpala, red. Svozil a mlynář Vrána. Sjezd také zvolil první výkonný výbor pokrokové strany. Do jeho čela bylo postaveno předsednictvo ve složení: předseda dr. Fischer, místopředseda red. Svozil, jednatel Očadlík, zapiso-

⁵⁸ *Kandidátní listina*. LN 15 17. 4. 1907, č. 105, s. 1.

⁵⁹ *České veřejnosti!* LN 15, 17. 5. 1907, č. 135, s. 1.

⁶⁰ P 14. 21. 5. 1907, č. 96, s. 1; *Snaha* 2, 25. 5. 1907, č. 25.

vatel uč. Mrázek, Poslanec Očadlík a holešovské pokrokové sdružení bylo pověřeno starat se o finanční záležitosti strany.⁶¹

Zdánlivě se pokroková strana konstituovala až pod dojmem neúspěšného volebního kompromisu s lidovou stranou. Časová následnost i některé předvolební úvahy pokrokářského tisku o možnostech vytvoření trvalejšího a pevnějšího politického svazku s lidovou stranou by takovému výkladu nasvědčovaly. Ve skutečnosti ustavení pokrokové strany na Moravě bylo systematicky připravováno už od počátku roku 1907. Dělo se tak nezávisle na volebním kompromisu, třebaže totální neúspěch této dohody jistě výrazně přispěl k rozhodnosti v počínání pokrokářů. Záměr vytvořit vlastní stranu byl oficiálně akceptován už na schůzi 26. 1. 1907 (viz výše). I později, když vrcholily kooperační porady s lidovou stranou, šlo pokrokářům v první řadě o upevnění vlastní politické organizace. Dokazuje to zcela jednoznačně např. usnesení výkonného výboru pokrokových organizací z 6. 4. 1907, které na jedné straně dovršovalo volební dohodu s lidovou stranou, když schválilo zástupce do společného volebního výboru, na druhé straně obsahovalo organizační a programové směrnice k přebudování pokrokového hnutí v politickou stranu.⁶² Z popudu výkonného výboru začal také Moravský kraj od 20. 4. 1907 zveřejňovat návrh programu vznikající strany, na kterém pracoval už od 26. 1. 1907 zvláštní čtyřčlenný výbor.

Ustavením pokrokové strany na Moravě se završilo téměř desetileté období pokusů o sjednocení opozičních politických směrů moravského pokrokového hnutí. Jestliže do této doby ústředním problémem pokrokového hnutí na Moravě byla otázka kooperace jednotlivých pokrokářských skupin, v nové situaci, kdy pokrokáři začali vystupovat jako politická strana, bylo pokrokové hnutí postaveno před řadu nových problémů, vyplývajících z důslednějšího zapojení pokrokářů do soukolí politického a stranického života.

Nově konstituovaná strana hleděla vstříc budoucnosti s optimistickou představou dalekosáhlých perspektiv. V systému českých politických stran na Moravě chtěla tvořit střed mezi konzervativními stranami a stranami stavovskými. Politicky rozkolísaná lidová strana měla být podle úvah pokrokářů opoziční politikou pokrokové strany buď navrácena pokrokové a zásadovější politice, anebo vstřebána pokrokovějšími politickými živly. Ve skutečnosti se situace pro pokrokovou stranu zdaleka nevytvářela tak příznivě, jak si vedení nové strany představovalo. Volební kompromis lidové strany s klerikály a staročechy v užších volbách značně pošramotil politickou pověst lidovců, ale zároveň i pokrokářů, kteří lidové straně „nalletěli“, když předem neprohlédli její volební taktiku. Pokroková strana proto musela už z prestižních důvodů předem vyloučit možnost jakékoliv

⁶¹ MK 12, 11. 6. 1907, č. 63, s. 1. O sjezdu viz MK 12, 28. 5. 1907, č. 58, s. 1. Výkonný výbor tvořilo dvanáct členů: dr. Bendl z Příboru, adj. Čížek z Uherského Ostrohu, dr. Derka z Nového Jičína, obchodník Kaštil z Prostějova, dr. Koželuha z Brna, dr. Kraicz z Valašského Meziříčí, uč. Mrázek z Husovic, dr. Nachtikal z Brna, obchodník Příkrýl z Bystřice p. H., uč. Skypala z Ostravy, red. Svozil z Brna, dr. Šantrůček z Přerova, a pět poslanců.

⁶² Snaha 2, 9. 4. 1907, č. 12, s. 4.

spolupráce s lidovou stranou. Protože však od sociální demokracie dělily pokrokáře stále se prohlubující názorové rozdíly a protože ke klerikálům, staročechům i agrárníkům a národním sociálům se stavěli už delší dobu zamítavě, ocitla se pokroková strana hned po svém ustavení v určité politické izolaci.

Politické možnosti pokrokové strany zůstávaly omezeny také proto, že pokrokáři nedovedli po říšských volbách politicky i organizačně podchytit protilidovecké nálady a využít je pro upevnění a zmohutnění své organizace. Budování stranické organizace se zastavilo na půl cestě, dlouhou dobu nepřekročilo stav, v jakém se organizace strany nacházela při svém konstituování. Důvěrnický systém, který v éře všeobecného hlasovacího práva už přestával být vhodným a akceschopným prostředkem organizování stoupenců politických stran, nejenže tvořil hlavní oporu politické organizace pokrokářů, ale byl navíc v případě pokrokové strany značně nedokonalý. Také tisk strany činil pokrokářům nemalé starosti. Dosaďovací tiskový orgán Moravský kraj se dostal do finanční tísně a na sklonku roku 1907 přestal vycházet.⁶³ Novým tiskovým orgánem se stala prostějovská Snaha. Kromě toho zánik Moravského kraje neblaze zapůsobil na aktivitu brněnského pokrokařského střediska.⁶⁴ Neúspěch pokrokáře neopustil ani při doplňujících zemských volbách na podzim roku 1907, v nichž jejich kandidát dr. Bohdan v městské volební skupině na Vyškovsku neprošel.⁶⁵

Nedostatky, které se v práci pokrokové strany projevovaly, si uvědomovalo i její vedení. Náprava byla hledána především ve zkvalitnění organizační činnosti strany. Proto bylo na schůzi výkonného výboru 14. 11. 1907 v Přerově prosazeno několik důležitých organizačních opatření. Podle nich měly být zřízeny krajinské a okresní výkonné výbory, které by se staraly o podchycení stoupenců strany v jednotlivých oblastech Moravy. K odstranění finančních těžkostí pokrokařského tisku i stranického ústředí byl zaveden roční členský příspěvek ve výši 1 K. K efektivnějšímu zvládnutí organizačních úkolů strany zřídilo vedení strany sekretariát v čele s tajemníkem a vedle něj užší výkonný výbor strany (dr. Fischer, Očadlík, red. Obrtel, dr. Oščádal, dr. Šantrůček).⁶⁶

Organizační opatření výkonného výboru, i když zdaleka ne všechna byla uvedena v život, přinesla nakonec pokrokové straně určité úspěchy. Nejprve, ještě před organizační reformou, vznikl 27. 10. 1907 na krajinském sjezdu strany v Moravské Ostravě jeden z prvních organizačních mezistupňů v pokrokové straně: krajinský výkonný výbor pro Ostravsko se dvěma okresními radami (pro Příborsko a Místecko) a zvláštní přípravný výbor strany pro Slezsko. Na jaře roku 1908 byl tento organizační mezistupeň doplněn krajinským výkonným výborem pro Olomoucko.⁶⁷ Kolem agilních pokrokařských center na Ostravsku, Olomoucku, Brněnsku, na střední Moravě i na Valašsku vznikaly a soustřeďovaly se nové místní organizace strany.

⁶³ LN 15, 5. 10. 1907, č. 275, s. 1.

⁶⁴ P 15, 4. 2. 1908, č. 24, s. 2.

⁶⁵ Neuspěl proti kandidátu lidové strany Albrechtovi.

⁶⁶ Snaha 2, 16. 11. 1907, č. 75, s. 2.

⁶⁷ P 14, 29. 10. 1907, č. 210, s. 2; P 15, 4. 6. 1908, č. 107, s. 1, 3.

Částečné zdokonalení organizační práce strany se pozitivně projevilo vzrůstem vlivu pokrokářů na veřejné poměry.⁶⁸ Významného úspěchu dosáhli pokrokáři 24. 3. 1908 při doplňujících volbách do zemského sněmu ve volební skupině valašských měst. Vítěz Fr. Šerý se stal šestým zemským poslancem pokrokové strany.⁶⁹

Také účast pokrokářů v řadě politických a veřejných akcí naznačovala, že pokroková strana překonala politickou izolaci a stagnaci. V létě a na podzim roku 1907 se pokrokáři zapojili do stupňujícího se hnutí za zřízení české univerzity v Brně.⁷⁰ Sami pak na zemském sněmu i na veřejnosti rozpoutali akci proti dosavadním českým přisedicím zemského výboru a požadovali, aby zemskými přisedicími mohli být jen ti z poslanců, kteří nedisponují říšským poslaneckým mandátem a kteří bydlí v Brně. Zároveň protestovali proti znevažování významu zemského sněmu vládou, která ho svolávala na enormně krátkou dobu.⁷¹ Pokrokáři i nadále aktivně prosazovali požadavek „svého mládí“ – všeobecné hlasovací právo, a to nejen pro volby do zemského sněmu, ale i volby do všech zastupitelských orgánů.⁷²

Podzimní sněmovní zasedání v září a říjnu roku 1907 zastihlo už moravskou pokrokovou stranu politicky poměrně připravenou. Její poslanci podali řadu vypracovaných návrhů, směřujících hlavně k reformám školství, zemských financí a samosprávy. Zpočátku klidná sněmovní jednání však byla v druhé polovině října narušena opozičními protivládními náladami. Změněné poměry zapůsobily i na politiku pokrokové strany. Radikalizace veřejného života umožnila, aby pokrokáři vystupňovali svou politickou činnost. Na druhé straně vytvořila předpoklady pro nové politické sblížení pokrokářů s lidovou stranou.

Česká buržoazní politika v období po říšských volbách reagovala na změny v rozložení sil, způsobené zavedením všeobecného volebního práva, dvojznačně. Na jedné straně silily pokusy o koncentraci politických stran, na druhé straně prohlubující se diferencovanost české společnosti nutila české buržoazní politické strany zaujímat v souhlasu se zájmy jednotlivých skupin české městské a venkovské buržoazie různé politické platformy. Společný poslanecký klub českých poslanců na říšské radě se postupně dostával do krize, která byla dovršena na podzim 1907 spory o postoj k jmenování nových českých ministrů a k přijetí předlohy rakousko-uherského vyrovnání. Politika českých buržoazních stran se v těchto bodech začala diametrálně rozcházet. V opozičním protivládním táboře státnula i lidová strana na Moravě, která se už v průběhu roku 1907 začala distancovat od pozitivní politické taktiky mladočechů. Ústup od opozice podmiňovala lidová strana jen za předpokladu splnění základních postulátů české buržoazní politiky.⁷³

⁶⁸ Pokrokáři např. v některých místech zvítězili v obecních volbách.

⁶⁹ Snaha 3, 28. 3. 1908, č. 23. Šerý neúspěšně kandidoval ve volbách v roce 1906, kdy ještě patřil mezi přívržence lidové strany.

⁷⁰ F. Jordán a kol., *Dějiny univerzity v Brně*. Brno 1969, s. 96–98.

⁷¹ P 14, 13. 8. 1907, č. 156, s. 2; 25. 9. 1907, č. 186, s. 2; OD 7, 4. 10. 1907, č. 227.

⁷² P 14, 3. 9. 1907, č. 170, s. 1–2; 10. 9. 1907, č. 175, s. 2–3.

⁷³ F. Třeštík, *Politika a vývoj lidové strany na Moravě v letech 1896–1909*. Brno 1971 (disertační práce), s. 161–165.

Opoziční postoj lidové strany odpovídal politickým názorům pokrokářů. Poslanci lidové strany sice v nově zvoleném parlamentu vstoupili do společného klubu českých poslanců, zatímco pokrokáři protestovali proti vytvoření klubu, v němž by byli zastoupeni i klerikálové,⁷⁴ ale ponechávali si pro záležitosti Moravy volnou ruku. Tuto výhradu využili už při podzimním zasedání říšské rady, když zcela evidentně nastoupili ostrý protivládní politický kurs. Za nových podmínek, kdy se politická stanoviska lidové strany v mnohém přiblížila názorům pokrokové strany, začaly obě strany odstraňovat následky vzájemného „rozkmotření“ z období voleb a usilovat o nastolení dobrých vztahů. Vývoj celkové politické situace této tendenci jen pomáhal.

Beckova vláda v říjnu 1907 předložila v poslanecké sněmovně návrh rakousko-uherského vyrovnání. Proti němu vystoupily české státoprávní strany a také lidová a pokroková strana na Moravě. Olomoučtí pokrokáři vytyčili heslo „Bez vyrovnání s českým národem žádné vyrovnání rakousko-uherské!“, které se stalo mottem celého opozičního protivládního hnutí na Moravě. Provolání otiskly i Lidové noviny a proklamovaly účast lidové strany v tomto hnutí.⁷⁵ Moravský kraj zároveň vystoupil proti politické koncepci realistů z Čech a signalizoval tím přimknutí realistické frakce pokrokové strany k radikálnějšímu křídlu české politiky.⁷⁶

Další akcí, která sblížovala pokrokáře s lidovci, byl společný postup proti jmenování mladočecha Fiedlera a agrárníka Práška členy vládního kabinetu. Olomoucký pokrokový spolek uspořádal 10. 11. 1907 v Olomouci manifestační tábor proti vládní politice mladočeské a agrární strany, kterého se zúčastnili představitelé opozičních politických stran moravské lidové (dr. Stránský), moravské pokrokové (dr. Fischer) a české pokrokové-realistické (prof. Masaryk).⁷⁷

Olomoucká manifestace zahájila hnutí známé pod názvem „Morava do opozice!“. Zapojily se do něho ty politické síly, které nesouhlasily s politickým postupem většiny české poslanecké delegace ve Vídni. Do jeho čela se postavila lidová strana, jejíž poslanci 16. 11. 1907 opustili mladočeský poslanecký klub a utvořili samostatné poslanecké sdružení. Také opoziční činnost pokrokové strany značně zintenzívněla. Její výkonný výbor vystoupil i na veřejnosti s provoláním K českému lidu na Moravě, v němž ostře odsoudil jak politiku vlády, tak politiku českých stran s ní spolupracujících.⁷⁸ Zorganizoval sérii protestních schůzí po celé Moravě (v Bystřici p. Host., Holešově, Tišnově, Zábřehu, Strážnici, Kyjově, Pře-

⁷⁴ Snaha 2, 8. 6. 1907, č. 29, s. 1.

⁷⁵ P 14, 2. 11. 1907, č. 213, s. 1; LN 15, 4. 10. 1907, č. 305, s. 1.

⁷⁶ MK 12, 5. 12. 1907, č. 121, s. 1.

⁷⁷ *Morava do opozice!* LN 15, 11. 11. 1907, č. 312, s. 1–2.

⁷⁸ „Je nutno organizovat pevný a soustavný odpor proti vládě a proti jejím českým přísluhovačům. Je nutno organizovat českou práci kulturní a politickou tak, aby se uměla obejít bez byrokratické intervence, aby místo mizerných subvencí vynutila poctivé zákony a poctivý zákonitý pořádek. Nezbyvá než boj – boj ostrý a vytrvalý – proti všemu, co je shnilého v našem veřejném životě!“. P 14, č. 223, 16. 11. 1907, s. 2.

rově, Ostravě aj.), z nichž některé proběhly za plné součinnosti s lidovou stranou.⁷⁹

Četné společné schůze a akce pokrokářů a lidovců, které si situace vyžadovala,⁸⁰ umožnily, aby pokrokáři poznali, že politické postoje lidové strany se v této době téměř neliší od postojů pokrokové strany. Pokrokáři o tom přesvědčoval také trvajících nesouhlas lidové strany s mladočeskou politikou i se zahájením dalších česko-německých vyrovnávacích jednání. Ale rozhodující odpověď na otázku, zda obnovené kontakty mezi oběma stranami nabudou trvalejšího charakteru, dalo teprve zasedání zemského sněmu na jaře 1908. I když pouhá sněmovní spolupráce dvou politických stran nemůže být měřítkem pro hodnocení jejich vzájemného poměru, tentokrát sněmovní součinnost lidoveckých a pokrokářských poslanců mnohé napovídala a předznamenávala.

Sněmovní blok lidové a pokrokové strany, k němuž se později přidala také sociální demokracie, se počal rýsovat již dlouho před svoláním moravského sněmu, vlastně již při rozpolcení české politiky ve Vídni. Vnější impulsem k rozdělení české poslanecké kurie moravského zemského sněmu na dva protichůdné tábory se stalo stanovisko jednotlivých politických stran k rozhodnutí vlády svolat zasedání moravského sněmu na pouhých pět dnů koncem měsíce března. Snižování významu sněmu vyvolalo nespokojenost pokrokovějších politických sil na Moravě. Jejich odpor nebyl namířen jen proti vládě, ale obracel se také proti těm politickým stranám, které omezování práv sněmu vládou mlčky snášely a přiznávaly tak svůj blahovolný postoj k vládě.

Opozičně naladěné strany pokroková a lidová proto zaměřily své přípravy k zasedání zemského sněmu na možnou konfrontaci s blokem konzervativních stran — staročeské, národně katolické a agrární. Ke konkrétní dohodě o společném postupu na zemském sněmu došlo na schůzi výkonného výboru pokrokové strany 4. 3. 1908 v Přerově, které se zúčastnili zástupci lidové strany dr. Stránský, dr. Budínský a Albert. Jménem lidové strany souhlasili s podmínkami sněmovní součinnosti i s pokrokářskou kandidaturou v doplňovacích volbách na zemský sněm za volební skupinu valašských měst. Vyslovili se také příznivě o možnosti společného poslaneckého klubu obou stran. K jeho realizaci ale nedošlo.⁸¹ Vedení lidové strany vyšlo pokrokářům vstříc také tím, že se rozešlo s frakcí dr. Perka. Toto opatření posílilo důvěru pokrokářů, kteří vypuzení dr. Perka z lidové strany označili jako „první krok k užšímu sepětí na základě společných bodů“.⁸²

Nové sblížení s lidovou stranou našlo tentokrát kladnou odezvu ve všech frakcích pokrokové strany. Podporoval ho všechen pokrokářský tisk

⁷⁹ MK 12, 19. 11. 1907, č. 127, s. 1–3; Snaha 2, 16. 11. 1907, č. 75, s. 4; P 14, 18. 11. 1907, č. 224, s. 3–4.

⁸⁰ Obě strany postupovaly společně také v akci „Za čistotu Moravy“. Hnutí rozpoutali olomoučtí pokrokáři; bylo zaměřeno nacionalisticky proti germanizaci ve správě i hospodářských institucích.

⁸¹ Pokrokářský i lidovecký tisk sice odmítl tvrzení, že by se o společném klubu na schůzi jednalo, ale pozdější narážky v tisku tuto skutečnost potvrzují (OD 8, 17. 3. 1908, č. 64, s. 1).

⁸² Tamtéž.

i rezoluce ze schůzí jednotlivých pokrokářských spolků.⁸³ Příznivý postoj pokrokářů ke koncentraci s lidovou stranou byl jistě nepřímou ovlivněn také zesílením politické a veřejné aktivity jejich konzervativních rivalů útočících na základní svobodomyšlné požadavky.⁸⁴ Pokrokáři za této situace viděli východisko v semknutí pokrokových stran: „Agrárníci, staročeši a klerikálové jsou vlastně jedno,“ zdůrazňoval Ostravský deník a pokračoval, „a tak nezbyvá ostatním občanským stranám, než aby proti této černo-zeleno-šedé alianci utvořily pevnou alianci svou – a šly do rozhodného boje.“⁸⁵

Celá tato sblížovací kampaň pokrokářů a lidovců vyvrcholila na zasedání zemského sněmu, který se sešel 27. 3. 1908. Jeho průběh byl ve znamení obstrukčního postupu pokrokářských, lidoveckých a sociálně demokratických poslanců. Opoziční blok obstrukcí demonstroval nedůvěru zemské vládě a protestoval proti konzervativnímu „triumvirátu“ českých zemských přisedicích: staročecha Žáčka, klerikála Koudely a agrárníka Vaci, a proti snižování významu zemského sněmu.⁸⁶ Přerušeni obstrukce podmiňoval přijetím pěti zásad. Sněm však 29. 3. 1908 ukončil své zasedání, aniž učinil jakékoli rozhodnutí. Obstrukce svobodomyšlných stran způsobila otevřenou srážku se staročesko-agrárnicko-klerikálním blokem, která pokračovala i po ukončení sněmovních jednání.⁸⁸

Útoky staročeského a klerikálního tisku na pokrokářské poslance se zabýval i výkonný výbor strany na schůzi 8. 4. 1908 v Přerově. Po zprávách poslanců přijal rozhodnutí, aby tiskový orgán Snaha uveřejnil oficiální ohrazení pokrokové strany proti napadání obstrukční taktiky jejích poslanců.⁸⁹ Na obhajobu svého postupu uspořádali poslanci pokrokové i lidové strany řadu voličských schůzí. Na nich označili obstrukci za počátek čistý Moravy od klerikální a konzervativní politiky a znovu proklamovali své politické požadavky. Reprezentativní v tomto směru byla velká manifestace, konaná za přítomnosti poslanců dr. Fischera, dr. Fajfrlíka, Šerého a Očadlíka 26. 4. 1908 v Olomouci.⁹⁰

⁸³ Rezoluce pokrokářů z Rožnova (17. 3. 1908) např. žádala „semknutí strany pokrokové a lidové směru Stránského, aby tábor svobodomyšlných lidí uceleně, s lepšími výsledky odrážel návaly útoků reakce na všechny naše poměry veřejné...“. OD 8, 21. 3. 1908, č. 68, s. 3.

⁸⁴ Napětí mezi oběma proudy české buržoazní politiky bylo v této době vyostřeno ve veřejnosti hodně diskutovanými případy šikanování pokrokové smýšlejících lidí. Aféra uč. Konečného, který byl za účast na necirkevním pohřbu přeložen na jiné místo, se např. stala předmětem řady protestních schůzí a novinářských článků, jež utužovaly protiklerikální blok. LN 16, 18. 3. 1908, č. 77, s. 1–2; P 15, 17. 3. 1908, č. 53; Státní oblastní archiv v Opavě. Policejní komisařství, kar. 875, sig. 6/4, fasc. 468–471.

⁸⁵ OD 8, 3. 3. 1908, č. 52.

⁸⁶ Historická schůze sněmu markrabství moravského. Snaha 3, 28. 1908, č. 23.

⁸⁷ 1. Zemský hejtman nesmí svou funkci stavět do služeb své strany. 2. Zemský výbor nesmí stát ve službách klerikalismu. 3. Sněm musí přijmout rezoluci o inkompabilitě členství v zemském výboru a poslaneckého mandátu na říšskou radu. 4. Musí být zrušen školní plat a zavedeny tajné volby do obcí. 5. Musí být provedeny změny v zemském výboru.

⁸⁸ Srov. LN 16, 30. 3. 1908, č. 899, s. 1–2. *Zloduch Moravy dr. Ad. Stránský*. Brno 1908 (brožura). *Voláme vás před soud rozumných Čechů*. Brno 1908 (brožura).

⁸⁹ *Českému lidu na Moravě!* Snaha 3, 11. 4. 1908, č. 27, s. 1.

⁹⁰ Rezoluce na ní přijatá vystihovala časové politické krédo pokrokové strany:

Politická kooperace pokrokové strany s lidovou, která se v prvních měsících roku 1908 stala reálnou skutečností, byla v průběhu roku citelně ohrožena vypuknutím vnitrostranických bojů v lidové straně. Opoziční taktika Stráneckého vedení na zemském sněmu a ve Vídni i protimladočeské vystupování části lidovců vedly ke krizi uvnitř strany. Po jarním sněmovním zasedání vystoupila z poslaneckého klubu lidové strany prostějovská frakce (dr. Parma, dr. Příkrýl a Reichstädter), která nesouhlasila s obstrukcí. Mezi dr. Stránským a dr. Parmou pak po odvolání lidovecké komise pro jednání s mladočechy (4. 4. 1908) došlo k veřejnému osočování, které neprospělo prestiži lidové strany. Pokrokáři znechuceni politickými praktikami lidovců, které při polemice vyšly najevo, zapochybovali o prospěšnosti spolupráce s lidovou stranou.⁹¹

Při podzimním zasedání zemského sněmu roku 1908 obnovily obě strany společný postup, tentokrát ale i s poslanci ostatních českých stran. Na předsněmovní poradě českých poslanců se dr. Žáček omluvil dr. Fischerovi a dr. Stránskému za útoky, které proti nim po nezdařeném jarním sněmovním zasedání vedl, a spolu se svými kolegy slíbil, že na denní pořádek sněmovních jednání přijdou předlohy, které požadoval blok pokrokových stran (tajné volební právo do obcí, zrušení školního platu, zdravotní zákony apod.).⁹²

S výsledky podzimního zasedání sněmu však pokrokáři spokojeni nebyli. Sněm sice pracoval celých sedm týdnů (15. 9. — 30. 10. 1908) a odhlasoval i některé pokrokové sociální předlohy (např. nový statut živnostenské rady, zákon o organizaci zdravotnické služby), ale jinak uděloval jen subvence a zcela stranou ponechal „tvrdé oříšky otázek národnostních, kulturních, politických a sociálních“.⁹³ Pokrokáři odsuzovali, že řada jejich návrhů zůstala neschválena (změna volebního řádu statutárních měst, tajné volby do obcí, školská reforma, úprava jazykových poměrů u státních institucí apod.). V práci zemského sněmu postrádali odvahu k řešení otázek obecnějšího politického dosahu. Ústy dr. Seiferta vyslovili v rozpočtové debatě názor, že za stále se přiostrující politické situace v monarchii i v zahraničí jsou politické debaty na sněmu přímo nutností a jejich zanedbávání je politickou nezodpovědností.⁹⁴

Stanovisko pokrokové strany, obhajované v rozpočtové debatě dr. Seifertem, naznačovalo, že si pokrokáři byli vědomi závažnosti a složitosti dobové vnitropodnikové a zahraničněpolitické situace, jak se vyvinula po anexi Bosny a Hercegoviny. Další vývoj pokrokové strany ukázal, že z této situace také uměli vyvodit závěry pro svou další činnost.

Anexe vedla k zostření národnostních i sociálních zápasů v monarchii a k vyhocení politické situace v českých zemích. V Čechách byl pro obstrukci a rvačky odročen zemský sněm. V Olomouci po svolání německého „volkstagu“ a českého sjezdu na jediný den došlo 15. 11. 1908

antiklerikalismus, opozice vůči politice většiny české poslanecké delegace ve Vídni, požadavek zřízení české univerzity v Brně, posílení pravomoci zemského sněmu ap. P 15, 27. 4. 1908, č. 80, s. 1—4.

⁹¹ P 15, 9. 6. 1908, č. 109, s. 1.

⁹² Před sněmovním zasedáním. P 15, 15. 9. 1908, č. 176, s. 2.

⁹³ K zasedání zemského sněmu. Snaha 3, 11. 10. 1908, č. 79, s. 2.

⁹⁴ Zasedání zemského sněmu. Snaha 3, 17. 10. 1908, č. 81, s. 2.

k nepokojům a zásahu policie. V Praze přerostly nepokoje v demonstrace nacionálního a protidynastického charakteru. Potom následovalo 2. 12. 1908 vyhlášení výjimečného stavu v Praze a okolí a o několik dnů později i v Olomouci.⁹⁵ Pokroková strana se zapojila do radikálního opozičního hnutí. Dr. Fischer promluvil na bouřlivé manifestaci, kterou dne 1. 12. 1908 uspořádala na Střeleckém ostrově v Praze státoprávně pokroková strana. Dne 10. 12. 1908 pokrokáři manifestovali svůj ostře protivoládní kurs na veřejné schůzi v Moravské Ostravě. Vedle pokrokářů posl. dr. Fajfrlíka, dr. Šavrdu a uč. Skýpaly na ní promluvil také Ant. Hajn.⁹⁶

Pokrokáři tedy i nadále při své politické činnosti vycházeli z účasti v opozičním a radikálním hnutí, postupně však byli také nuceni respektovat podstatné změny, k nimž za nových a společenských podmínek došlo. Už průběh sněmovních jednání zřetelně naznačil, že na Moravě vlna opozičních akcí dosáhla svého vrcholu v obstrukčním jarním zasedání zemského sněmu a v hnutí „Morava do opozice“. Budovat za těchto okolností politickou taktiku stále jen na radikálních opozičních náladách se ukazovalo být víc jak nejisté. Navíc v poměrech, kdy uzákonění všeobecného volebního práva posilovalo vliv masových politických stran, nestačily pro úspěšnou opoziční politiku jen radikální hesla a demonstrativní projevy, ale bylo pro ni zapotřebí mnohem rozsáhlejší opory v širokých masách. Ale pokroková strana na Moravě i přes jisté organizační a politické úspěchy zůstávala i v době všeobecného hlasovacího práva stranou v podstatě honorační, s malým členským zázeminím a vlivem na masy.

Východisko z této situace hledali vedoucí představitelé pokrokové strany v dalším posílení spolupráce s lidovou stranou. Tendence k těsné součinnosti, jak už bylo naznačeno, byly staršího data. V posledních měsících roku 1908 však tyto tendence neobyčejně zesílily. Stále častěji se v této době z řad pokrokářů ozývaly hlasy, které obhajovaly nutnost vytvoření silné středostavovské strany schopné úspěšně provádět opoziční politiku. Jejím jádrem se měly stát právě strany pokroková a lidová.⁹⁷

Na konci roku 1908 ovoce sblížovacích snah mezi pokrokovou a lidovou stranou dozrálo natolik, že vedení obou stran začala jednat přímo o fúzi. Při předvolební kampani v roce 1907 pro součinnost s lidovci pracovala hlavně brněnská frakce pokrokářů s orgánem Moravský kraj, kdežto hlavní političtí činitelé zůstali v pozadí.⁹⁸ Během roku 1908 se naopak o sblížení obou stran nejvíce zasloužili poslanci, kteří při častých kontaktech s poslanci lidové strany docházeli k názoru, že „mají s lidovci hodně společných bodů“.⁹⁹ Otázka možného sloučení obou stran byla diskutována už na společných poradách poslanců před zasedáním sněmu na podzim

⁹⁵ Srov. Z. Tobolka, *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby*. III/2. Praha 1936, s. 508; R. Fischer, *Pokroková Morava...*, s. 258–260.

⁹⁶ Státní oblastní archiv v Opavě. Policejní komisařství II, kar. 875, sig. 6.4, fasc. 510–515.

⁹⁷ *Revue moravsko-slezská* 5, 1908, s. 45–47.

⁹⁸ Naopak část poslanců (dr. Fajfrlík a Očadlík) proti dohodě s lidovou stranou vystupovala.

⁹⁹ F. Fischer, *Pokroková Morava...*, s. 263.

1908. Neoficiální jednání pokračovala i později po ukončení sněmu.¹⁰⁰ S těmito předběžnými sondážemi souhlasil i výkonný výbor pokrokové strany. Na schůzi 8. 11. 1908 v Přerově rozhodl, aby se v poradách pokračovalo. Další jednání s lidovci, kterými byli výkonným výborem pověřeni dr. Fischer, uč. Skýpala, red. Obrtel a uč. Mrázek, měla především objasnit a stanovit podmínky, za jakých by obě strany byly ochotny se spojit. Pokrokáři trvali hlavně na tom, aby při slučování byla zajištěna rovnoprávnost a rovnováha obou partnerů v nové straně, která měla být vyjádřena také navenek novým názvem zfúzované strany. Velké výhrady projevovali pokrokáři proti vůdčímu postavení některých vedoucích představitelů lidové strany, zejména dr. Stránského, kterého si přáli z jednání o fúzi vyloučit. Výkonný výbor pokrokové strany o možnosti sloučení znovu jednal 20. 12. 1908. Při hlasování se pro fúzi vyslovilo sedm přítomných, proti čtyři.¹⁰¹ Výsledek hlasování představoval první důležitý krok k realizaci fúze, zároveň však naznačil, že sloučení narazí na nesouhlas značné části pokrokářů.

Lidová strana nejevila vůči vzájemnému splynutí s pokrokovou stranou žádné námitky, Naopak se snažila pokrokářům vyjit vstříc, neboť z podnětu mladé lidovecké generace chystala revizi programu a organizační reformu a činila také jisté „pokání“ ze svých minulých chyb (kompromisy se staročechy a klerikály, podpora mladočeské politiky, personální nedostatky ap.).¹⁰² Pozitivní postoj k fúzi vysvětlovala hlavně rostoucím nebezpečím politického klerikalismu.

Důvodů mluvících pro sloučení s pokrokovou stranou bylo samozřejmě více. Na váhu padala především možnost sloučením posílit naděje na znovuzískání pozic, které lidová strana během posledních let ztratila. K oslabení lidové strany vedl už její kompromis se staročechy k volbám v roce 1896, kterým si odpudila mladou politickou generaci,¹⁰³ ale teprve vznik agrární strany na Moravě a s ním výrazná ztráta vlivu na venkovské obyvatelstvo znamenala citelný neúspěch lidové strany, který se pak zjevně projevil v zemských a říšských volbách v roce 1906 a 1907. Z voleb vyšla lidová strana oslabena početně, ale i prestižně. Navíc se v této době její politika zřetelně rozcházel s politikou mladočechů a dostávala se tak částečně do izolace. Sblížení s pokrokovou stranou bylo proto pro lidovou stranu vítanou příležitostí, jak osvěžit své řady a posílit své postavení. Oficiálně ovšem motivovala lidová strana kladné stanovisko ke sloučení s pokrokáři tím, že fúzí bude na Moravě posílen tábor pokrokových politických sil stejně jako opoziční protivládní politika.¹⁰⁴ Hlasování o sloučení s pokrokovou stranou na sjezdu lidové strany 5. a 6. 1. 1909 v Brně proběhlo proto bez problémů, vyznělo jednomyslně pro. Sjezd na důkaz, že lidová strana bere nový kurs své politiky vážně, schválil nový program a orga-

¹⁰⁰ Ze strany pokrokářů se o důvěrné sblížení s lidovci zasloužil zejména dr. Fischer. Srov. R. Fischer, *Pokroková Morava...*, s. 263.

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 262.

¹⁰² *Před sjezdem strany*. LN 17, 3. 1. 1909, č. 3, s. 3; Srov. též F. Třeštík, c. d., s. 175–177.

¹⁰³ J. Malíř, *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava (1896–1897)*. Vlastivědný věstník moravský 29, 1977, s. 22–36.

¹⁰⁴ Srov. pozn. 102 a LN 17, 55. 1. 1909, č. 5, s. 1.

nizační statut a zvolil nový výkonný výbor, který byl pověřen provedením fúze.¹⁰⁵

V pokrokové straně ale v otázce sloučení s lidovci nebylo jednoty. Proti návrhu na spojení s lidovou stranou, který vedení pokrokové strany zaslalo 7. 1. 1909 všem stranickým organizacím, spolkům a důvěrníkům k vyjádření, vystoupilo pět organizací (Holešov, Královo Pole, Fryšták, Zábřeh a Olomouc) i mnozí jednotlivci. Značná část členstva s fúzí souhlasila, ale jen za určitých podmínek.¹⁰⁶ Z hlavních pokrokařských spolků schválil návrh ostravský spolek a pokrokový klub v Brně, zatímco členská schůze olomouckého pokrokového spolku přes pozitivní stanovisko svého výboru k fúzi rozhodla, aby spolek zůstal mimo nově se utvářející lidovou stranu pokrokovou.¹⁰⁷ Z poslanců zpočátku proti sloučení brojili dr. Fajfrlík a Očadlík, ale postupně svůj názor přehodnotili.

Argumenty proti fúzi vycházely především z nedůvěry k lidové straně, z přesvědčení, že lidové straně se při spojení s pokrokáři nejedná o nic jiného než o omlazení a posílení vlastních řad. Část pokrokařů nevěřila, že fúzí bude v lidové straně potlačen vliv jejího konzervativního křídla a odstraněna dosavadní kompromisnická politická praxe. Předpokládala, že spojení obou stran proběhne jen ve vrcholných orgánech a povede k přechlivení pokrokařů, kdežto v členstvu vyvolá jen znechucení a odchod do jiných politických stran.¹⁰⁸

Převážná část pokrokařů chápala sloučení s lidovou stranou jako politickou nutnost, jako projev širšího politického rozhledu, neboť, jak upozorňovala Moravsko-slezská revue, „v době všeobecného práva hlasovacího, vzrůstu stavovských stran, vysoce důležitých otázek zahraničních není doba, aby každý politický názor, skupina osob nebo listů měly svou zvláštní politickou stranu“.¹⁰⁹ Pokrokaři předpokládali, že politický vývoj na Moravě bude nutit české buržoazní politické strany k seskupování ve větší celky, až dojde k vytvoření dvou protikladných bloků — klerikálního a antiklerikálního.

V pozadí kladného postoje k sloučení stála ovšem u pokrokařů i lidovců obava z narůstajícího vlivu sociální demokracie, která nebyla v politice pokrokařů novum, ale teprve po volbách roku 1906 a 1907 docházela plného výrazu.¹¹⁰ Proto byla jako důležitý argument pro sloučení zdůrazňována skutečnost, že zfúzovaná strana bude se třemi deniky (Lidové noviny, Ostravský deník, Pozor), patnácti lokálními listy a dvaceti dvěma zemskými poslanci rozhodující silou českého politického tábora na Moravě. Programové a některé politické a personální nedostatky lidové strany nebyly z tohoto hlediska považovány za tak závažné, aby v příštím vývoji nebyly eliminovány.¹¹¹

¹⁰⁵ Zpráva o sjezdu lidové strany na Moravě. Brno 1909. Státní oblastní archiv v Brně, G 68, kar. 61.

¹⁰⁶ R. Fischer, *Pokroková Morava...*, s. 269, 278–279.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, s. 269.

¹⁰⁸ Srov. námítky holešovských pokrokařů: R. Fischer, *Pokroková Morava...*, s. 266–268.

¹⁰⁹ Revue moravsko-slezská 5, 1909, s. 131–132.

¹¹⁰ J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí...*, s. 137–145.

¹¹¹ Revue moravsko-slezská 5, 1909, s. 131–132.

Vedení pokrokové strany se obávalo jediného: aby fúze neměla charakter rozplynutí pokrokové strany ve straně lidové, nýbrž aby šlo o rovnocenné spojení, které by i v nové straně zaručilo oběma složkám rovnoprávné postavení. Proto pokrokáři přesně stanovili podmínky a předpoklady, za nichž měla být fúze provedena.¹¹²

K oficiálnímu a konečnému rozhodnutí o sloučení přistoupila moravská pokroková strana na sjezdu důvěrníků 17. 1. 1909. Sjezdu se zúčastnilo 81 důvěrníků, kteří po krátké, ale bouřlivé diskusi hlasovali o rezoluci uč. Skýpaly, zmocňující vedení strany k provedení fúze. Rezoluce byla schválena padesáti čtyřmi důvěrníky proti jedenácti, z organizací strany se pro ni vyslovilo dvacet osm proti pěti. Rezoluce obsahovala zásady, které vyjadřovaly, co pokrokáři od sloučení s lidovou stranou očekávali. Na prvním místě žádali, aby byl vypracován nový společný program. Ten měl zdůraznit především zásadní a pokrokové stanovisko v boji proti klerikalismu, za odstavění státu od církve, za úplnou sekularizaci školství, měl bojovat za rovná politická práva všech občanů, včetně žen. Dále rezoluce od fúze očekávala úspěšnější vedení zápasu s germanizací a byrokracií i zásadovější a neústupnější postup proti vídeňskému centralismu, za rozšíření autonomie českých zemí. Cinnost nové strany se měla prohloubit nejen v oblasti čistě politické, ale také kulturní a národní. Listy, které se přihlásily k nové straně, měly být bezpodmínečně podřízeny stranické disciplíně.¹¹³

Sjezd pověřil provedením sloučení s lidovou stranou nově zvolený výkonný výbor v čele s prof. Kolouškem.¹¹⁴ Samotná fúze se uskutečnila 30. 1. 1909 na společné schůzi výkonných výborů obou stran. Na této schůzi se spojila předsednictva strany pokrokové a lidové a členové výborů obou stran se prohlásili za výkonný výbor lidové strany pokrokové na Moravě. Vrcholný orgán strany lidovo-pokrokové měl tedy až do příštího sjezdu v roce 1911 dva předsedy (dr. Stránský a prof. Koloušek) a tři místopředsedy (dr. Pokorný, dr. Fischer a přisedící zemského výboru dr. Šilený). Tajemníky byli jmenováni V. Šlesinger a red. Obrtel.¹¹⁵ V povolání Českému lidu na Moravě zdůvodnila nová strana před veřejností opodstatnění své existence kritickou situací české politiky a českého národa. Východisko z ní hledala v jednotném opozičním postupu všech po-

¹¹² 1. Formálně se obě strany rozejdou, teprve pak se utvoří strana nová. 2. Rovnocennost obou stran při nejbližších volbách. 3. Střídavé obsazování funkce předsedy výkonného výboru. 4. Noviny a časopisy obou stran budou sloužit nové straně. 5. Snaha bude vycházet jako revuální týdeník. 6. Na sněmu utvoří poslanci jediný a jednotný klub. 7. Nová strana stanoví jednoho nebo více tajemníků. 8. Jednotlivé organizace pokrokové a lidové strany se prohlásí za organizace nové strany. 9. Programy obou stran se přepracují v program jeden. 10. Musí být zintenzivněna politická práce, zejména protiklerikální. 11. Nová strana má jednat s poslanceckými kluby strany agrární a sociálně demokratické o vytvoření protiklerikálního svazu. 12. Fúze musí být odůvodněna společným prohlášením.

¹¹³ R. Fischer, *Pokroková Morava...*, s. 275–279; *Sjezd důvěrníků moravské strany pokrokové*. LN 17, 18. 1. 1909, č. 18, s. 2.

¹¹⁴ Předseda prof. Koloušek, místopředseda dr. Fischer, jednatel dr. Znojil, pokladník uč. Mrázek, členové: prof. Bezdiček, red. Obrtel, uč. Skýpala, dr. Čížek, stavitel Šír, prof. Souček, dr. Dedek, dr. Koželuha dr. Bohdan.

¹¹⁵ Státní oblastní archiv v Brně B 13, kar. 383, č. j. 939 1909.

krokových složek českého obyvatelstva na Moravě, založeném na svobodomyšlnosti.¹¹⁶

Proti sloučení pokrokové strany s lidovci vytrvale vystupoval olomoucký Pozor a pokrokový spolek v Olomouci. Vytýkaly vedení pokrokové strany, že připustilo, aby k fúzi došlo, aniž byly splněny všechny podmínky, které pokrokové organizace kladly. Pozor zvláště ostře napadal skutečnost, že přes výslovné námitky pokrokářů se stal dr. Stránský jedním z vůdců zfúzované strany, ačkoliv, jak psal Pozor, „pokroková strana byla . . . založena hlavně proti Stránskému“.¹¹⁷ Dále tvrdil, že opatření, aby se ve funkci předsedy pravidelně střídali předsedové bývalých stran, nezachrání pokrokáře před majorizováním. Pozor se nakonec ve své polemické kampani proti fúzi obrátil i proti bývalé pokrokové straně, která podle něho přistoupila ke sloučení s lidovci jen pro politické aspirace několika jedinců. Pokroková strana prý postrádala dostatečnou organizaci, lidová strana zase byla stranou generálů bez vojska. Slučovací akce byla podle Pozoru záležitostí několika málo jednotlivců a nebyla výrazem smýšlení všech pokrokářů.¹¹⁸

Trzení Pozoru v mnohém odpovídalo skutečnosti. Představitelé lidové strany zřejmě opravdu počítali s tím, že se jim podaří v nové straně získat převahu, a částečně také tohoto záměru dosáhli.¹¹⁹ Ti pokrokáři, kteří se na fúzi dívali s nedůvěrou a zůstali mimo novou stranu (hlavně olomoučtí pokrokáři), se však ve své politické prozíravosti mýlili. Další politický a národnostní vývoj na Moravě jim nedal za pravdu. Poměry na české Moravě vedly k seskupování pokrokovějších politických sil v tzv. bloku pokrokových stran, v němž zfúzovaná lidová strana pokroková hrála nemalou roli. Vývoj lidové strany pokrokové v následujících letech potvrdil nutnost jejího utvoření, neboť v době, kdy se politický boj na Moravě soustřeďoval na zápas s klerikální a konzervativní politikou, bylo spojení relativně pokrokovější části českého buržoazního politického tábora činem prozíravým.¹²⁰

Sloučením moravské pokrokové strany se stranou lidovou se završil dlouholetý vývoj pokrokového hnutí na Moravě. Opoziční politické směry soustředěné v pokrokovém hnutí se ve specifických podmínkách Moravy až do roku 1906 vyvíjely živelně a jen částečně postupovaly společně. Teprve hospodářské a politické proměny prvních let 20. století, jejichž výrazem se staly pohnuté události z let 1905–1907, vytvořily vhodné podmínky pro to, aby si tyto politické směry vybudovaly pevnější politicko-organizační základnu, nejprve v podobě volební aliance, později přímo

¹¹⁶ LN 17, 31. 1. 1909, č. 31, s. 1.

¹¹⁷ P 16, 25. 1. 1909, č. 17, s. 3–4. V opozičním stanovisku Pozoru je třeba vidět také konkurenční a osobní vztahy k Lidovým novinám.

¹¹⁸ P 16, 19. 1. 1909, č. 13, s. 1; 1. 2. 1909, č. 22, s. 3–4.

¹¹⁹ Srov. Osobní poznámky dr. Šíleného (Státní archiv v Brně, G 68, kar. 26, Lidový klub) i pozdější osobní boje v nové straně: J. Machura, *Lidová strana pokroková na Moravě v letech 1909–1914*. Brno 1972 (diplomová práce).

¹²⁰ Srov. J. Uher, *Blok pokrokových politických stran na Moravě v letech 1907–1914*. Brno 1970 (diplomová práce). Do lidové strany pokrokové se později přihlásili i pokrokáři, kteří po fúzi do nové strany odmítli vstoupit.

ve formě jednotné politické strany. Rozhodujícím mezníkem, který pokrokové hnutí programově a organizačně stmelil, se stal moravský pakt a proměny svázané s volební reformou do říšské rady. Nové politické poměry aktivizovaly jednotlivé pokrokářské spolky a skupiny, které i přes odpor k moravskému paktu využily jeho nových volebních zákonů a v zemských volbách na podzim roku 1906 získaly společně pět poslaneckých mandátů. Účast v oficiální zemské politice a snaha přizpůsobit se novým podmínkám vyvolaným rozšířením volebního práva a rozmachem masových politických stran potom vedla pokrokáře k vytvoření semknutějšího politického útvaru – moravské pokrokové strany (25. 5. 1907).

Moravská pokroková strana v organizačním i politickém smyslu představovala kvalitativně novou fázi ve vývoji pokrokového hnutí. Vytvořením pokrokové strany byly alespoň v zásadě překonány rozpory mezi realistickou a radikálně pokrokovou frakcí, na nichž až do roku 1906 ztroskotávaly všechny pokusy o pevnější semknutí pokrokářů. Dosavadní nekompaktní politické hnutí nabylo organizačním a programovým sjednocením větší politické váhy a stalo se politickým faktorem, s nímž ostatní české buržoazní politické strany musely počítat. Zároveň se v novém světle objevily politické postoje pokrokového hnutí k ostatním stranám. Především poměr k sociální demokracii a k lidové straně prošel složitým vývojem. Dosavadní relativně příznivé stanovisko k sociálně demokratické straně bylo podrobena významné revizi a také vztahy k lidové straně se začaly utvářet na jiné bázi.

Moravský pakt prohloubil opoziční stanovisko pokrokového hnutí k lidové straně, na druhé straně zmasovění politického života, spojené s mohutným nástupem sociální demokracie, ale i stavovsky pojímaných politických stran české buržoazie, způsobilo, že obě strany hledaly východisko z nové situace v podobné politické platformě. Vedení lidové strany v letech 1907 až 1908 prosadilo opoziční taktiku vůči vládě i většině české poslanecké reprezentace ve Vídni a zmenšilo tak rozdíl mezi politickou taktikou svou a taktikou pokrokové strany, který v dřívějších obdobích tvořil hlavní dělicí čáru mezi oběma politickými proudy, a usnadnilo jejich postupnou integraci.

Sbližovací proces mezi lidovou a pokrokovou stranou proběhl ve třech etapách. První etapa, charakterizovaná volebním kompromisem k říšským volbám v roce 1907, skončila ještě vzájemným rozchodem. Ve druhém období, při sněmovním zasedání a hnutí „Morava do opozice“ na jaře 1908, už docházelo k úzké spolupráci vedení obou stran, zvláště poslanců. Ve třetí fázi koncentračního procesu na sklonku roku 1908 pak přistoupili představitelé pokrokové a lidové strany přímo k jednání o fúzi a brzy nato k její realizaci (30. 1. 1909).

Sloučení moravské pokrokové strany se stranou lidovou nebylo jen aktem vyvolaným vnějšími podmínkami vývoje obou stran, ale pramenilo také z vnitřních předpokladů jejich existence. Sociálně politická základna pokrokového hnutí, resp. pokrokové strany, vyrůstala ze stejného podhoubí jako u lidové strany. Pokroková strana se opírala hlavně o městskou a částečně i venkovskou maloburžoazii, ojedinele i buržoazii, a o inteligenci. Její program byl stejně jako v případě lidové strany založen

na nacionalismu a antiklerikalismu a hájení zájmů tzv. středních vrstev. Program pokrokové strany kladl sice větší důraz na sociální otázky doby, ale v mnohých bodech už zaznamenal ústup od dřívějších relativně progresivních programových požadavků pokrokového hnutí.¹²¹

I když vnitřní i vnější poměry pokrokového hnutí na Moravě se po zformování v politickou stranu změnily, jeho celkový politický charakter zůstával i později stejný. Moravská pokroková strana byla, stejně jako pokrokové hnutí na Moravě do roku 1906, výrazem politickoorganizačních tendencí těch skupin české maloburžoazie a buržoazie, které za prohlubující se společenské diferenciaci v období přerůstání do imperialistického stadia kapitalismu usilovaly vedle mladočeského politického tábora, ale i proti němu čelit politickému vlivu jak sociální demokracie, tak konzervativních a stavovsky orientovaných politických stran. Zatímco v Čechách tyto skupiny dosáhly záhy samostatné politické organizovanosti v podobě tzv. mladých stran, na Moravě postupovaly společně v jediném, ale politicky a organizačně minimálně konsolidovaném seskupení, v tzv. moravském pokrokovém hnutí. Těsnějším spojením původních moravských radikálních pokrokářů a realistů v pokrokové straně na Moravě neskončil „specificky moravský“ vývoj této složky české buržoazní politiky. Odlišné ekonomické, politické a národnostní poměry, které našly svůj odraz také v rozdílném stupni sociální a politické diferenciaci české společnosti na Moravě, nakonec vedly pokrokovou stranu ke splynutí s lidovou stranou, původně moravskou odnoží mladočeské strany, takže zájmy liberálnější části české buržoazie na Moravě byly od roku 1909 hájeny jedinou politickou stranou.

Integrační tendence v politickém táboře české buržoazie nabyly v letech před první světovou válkou širší platnosti jak na Moravě, tak v Čechách, ale jen na Moravě dosáhly takového specifického vyústění, jakým bylo vytvoření tzv. bloku pokrokových stran v letech 1911–1914. Spojení pokrokové a lidové strany pak v tomto směru bylo prvním krokem.

DIE TSCHECHISCHE FORTSCHRITTSBEWEGUNG IN MÄHREN II

Die Entstehung und Entwicklung der Mährischen Fortschrittlichen Partei

In diesem Beitrag knüpft der Autor eng an die Problematik der Fortschrittswegung in Mähren 1898–1906 an, die er in seiner Studie in SPFFBU, C 21–22, verarbeitete. Er beschäftigt sich mit der Umgestaltung der tschechischen Fortschrittswegung in Mähren in die fortschrittliche Partei und mit deren Entwicklung bis zur Fusion mit der mährischen Volkspartei. Große Aufmerksamkeit widmet er den Beziehungen der fortschrittlichen Partei zur Volkspartei in Mähren.

Die Fortschrittliche Partei in Mähren entstand als Frucht der langjährigen Entwicklung der mährischen Fortschrittswegung. Die politischen Oppositionsrichtun-

¹²¹ J. Malíř. *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí...*, s. 137–145. Týž. Místo a význam tzv. pokrokového hnutí na Moravě v politickém vývoji české Moravy (v tisku).

gen, die in der Fortschrittsbewegung konzentriert waren (vor allem die Realisten und die Radikalfortschrittler), entwickelten sich unter den spezifischen mährischen Bedingungen bis zum Jahr 1906 spontan und gingen nur teilweise gemeinsam vor. Erst durch die wirtschaftlichen und politischen Umwandlungen in den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts wurden die richtigen Bedingungen für den Aufbau einer festeren politisch-organisatorischen Basis der mährischen Realisten und Radikalfortschrittler geschaffen.

Zum entscheidenden Markstein, der die Fortschrittsbewegung programmäßig und organisatorisch zusammenschloß, wurde der mährische Ausgleich (1905) und die mit der Wahlreform zum Reichsrat (1906/1907) verbundenen Veränderungen. Die Vereine und Gruppierungen der Fortschrittler aktivisierten sich, koordinierten ihr politisches Vorgehen und gewannen schließlich in den Landeswahlen im Herbst 1906 fünf Abgeordnetenmandate. Die Teilnahme an der offiziellen Politik des Landes und die Bemühung, sich den neuen Bedingungen anzupassen, führte die Fortschrittler zur Bildung einer einheitlichen politischen Organisation – der mährischen fortschrittlichen Partei (25. 5. 1907).

Die Mährische Fortschrittliche Partei stellte im organisatorischen sowie auch im politischen Sinne eine qualitativ neue Entwicklungsphase der Fortschrittsbewegung dar. Es wurden – zumindest im Prinzip – die Widersprüche zwischen der realistischen und der fortschrittlichen Fraktion überwunden, die früher einen festeren politischen Zusammenschluß verhindert hatten. Neu bildeten sich auch die Beziehungen der Fortschrittler zu den anderen politischen Parteien. Vor allem das Verhältnis zur Sozialdemokratie und zur Volkspartei entwickelte sich kompliziert. Die bisjetzt relativ positive Stellungnahme zur Sozialdemokratie wurde bedeutend nachgeprüft, und die Beziehungen zur Volkspartei begannen sich auf einer anderen Basis zu entwickeln.

Einerseits dauerte die Oppositionsstellung zur Volkspartei weiter an, andererseits aber wurde durch die Eingliederung breiter Volksmassen in die Politik, die mit dem Antritt der Sozialdemokratie und der sogenannten Ständeparteien der tschechischen Bourgeoisie verbunden war, verursacht, daß beide Parteien einen Ausweg aus der neuen Lage in der beiderseitigen Annäherung suchten. Erste Annäherungsversuche vor den Wahlen zum Reichsrat im Frühling 1907 endeten mit Misserfolg. Alle Kandidaten der Fortschrittlichen Partei fielen durch und die Volkspartei trat für die engere Wahl mit den Klerikalen in Verbindung. Politische Oppositionstaktik in Wien und in Mähren verband dann wieder beide Parteien. Die fortschrittliche Partei machte bei der Frühlingstagung des mährischen Landtages im Jahre 1908 gemeinsam mit der Volkspartei Obstruktion und fachte die Bewegung „Mähren in die Opposition“ an. Gegen Ende des Jahres 1908 traten dann die Vorstehenden der Fortschrittlichen Partei direkt an die Fusionsverhandlungen mit der Volkspartei bald darauf an deren Realisation heran (30. 1. 1909).

Die Vereinigung der Mährischen Fortschrittlichen Partei mit der Volkspartei war nicht nur eine Tatsache, die durch die äußeren Bedingungen der Entwicklung beider Parteien hervorgerufen worden war, sondern sie hatte ihre Quelle auch in den inneren Voraussetzungen deren Existenz. Die sozial-politische Struktur der Fortschrittsbewegung, resp. der Fortschrittlichen Partei, beruhte auf einer ähnlichen Sozialbasis wie die der Volkspartei. Die fortschrittliche Partei stützte sich vor allem auf die Kleinbourgeoisie in den Städten, teilweise auch auf dem Lande, und die Intelligenz, in einzelnen Fällen auch auf die Bourgeoisie. Ihr Programm beruhte ebenso wie im Fall der Volkspartei auf Nationalismus, Antiklerikalismus und auf der Verteidigung der Interessen der sogenannten Mittelschichten. Das Programm der fortschrittlichen Partei betonte zwar mehr die aktuellen Sozialfragen, aber in manchen Punkten merkte man schon einen Rücktritt von den ehemaligen relativ progressiven Programmansforderungen der Fortschrittsbewegung.

Wenn sich auch die inneren und äußeren Verhältnisse der Fortschrittsbewegung in Mähren nach deren Umgestaltung in eine politische Partei geändert hatten, blieb ihr politischer Gesamtcharakter auch später unverändert. Die mährische fortschrittliche Partei war, so wie die Fortschrittsbewegung in Mähren bis 1906, ein Ausdruck politisch-organisatorischer Tendenzen jener Gruppen der tschechischen Kleinbourgeoisie und Bourgeoisie, die sich in der immer tiefer werdenden gesellschaftlichen Differenzierung der Übergangsphase zur imperialistischen Form des Kapitalismus bemühten, neben dem politischen Lager der Jungtschechen aber auch

gegen sie, sich dem politischen Einfluss sowohl der Sozialdemokratie, als auch der konservativen und ständisch orientierten politischen Parteien zu widersetzen. Während diese Gruppierungen in Böhmen bald eine selbständige politische Organisiertheit in Form der sogenannten jungen Parteien erreichten, gingen sie in Mähren gemeinsam in einer einzigen, aber politisch und organisatorisch minimal konsolidierten Gruppierung vor, in der mährischen Fortschrittsbewegung. Mit der engeren Verbindung der ursprünglichen mährischen Radikalfortschrittler und der Realisten in der Fortschrittlichen Partei in Mähren wurde die spezifisch mährische Entwicklung dieses Bestandteiles der tschechischen bürgerlichen Politik nicht beendet. Die spezifischen ökonomischen, politischen und nationalen Verhältnisse, die ihre Widerspiegelung auch in einer unterschiedlichen Stufe der sozialen und politischen Differenzierung der tschechischen Gesellschaft in Mähren fanden, führten die Fortschrittliche Partei schließlich zur Fusion mit der Volkspartei, dem ursprünglich mährischen Zweig der Jungtschechen, so daß die Interessen des liberalen Teils der tschechischen Bourgeoisie in Mähren seit 1909 nur durch eine einzige politische Partei verteidigt wurde.

Die Integrationstendenzen im politischen Lager der tschechischen Bourgeoisie kamen in den Jahren vor dem ersten Weltkrieg sowohl in Mähren, als auch in Böhmen in größerem Masse zur Geltung, aber nur in Mähren mündeten sie so spezifisch in die Bildung des sogenannten Blocks der fortschrittlichen Parteien in den Jahren 1911–1914. Die Vereinigung der fortschrittlichen Partei mit der Volkspartei war in dieser Hinsicht der erste Schritt dazu.

